

Tema:
**FOR MEGET
PLADS – OG
HVAD SÅ?**

KIRKEGÅRDEN

August 2018

38. årgang

4

klassisk og moderne
indretning på kirkegården

kantsætning og armering
af udearealer...

affaldssortering med bl.a.
BIKAB

LANDSKAB

PARK & BYRUM

TLF: 7023 2999

WWW.G9.DK

TEMA: FOR MEGET PLADS – OG HVAD SÅ?

Dette års temanummer handler om den overskydende plads, der er på mange kirkegårde rundt om i landet; både på de store kirkegårde og på de helt små...

De ledige arealer på kirkegårdene betragtes af de fleste som et stort problem; både i forhold til økonomien i driften af kirkegården og i forhold til kirkegårdens samlede udtryk. Der udarbejdes udviklingsplaner som aldrig før, med henblik på at forbedre både økonomi og helhedsindtryk.

Men af og til går det måske også lidt for stærkt - med for megen fokus på økonomien i kirkegårdens fremtidige drift og for lidt tid og eftertanke i forhold til at afdække, hvad der egentlig ønskes og er behov for lokalt.

KIRKEGÅRDEN's redaktion har derfor efterlyst idéer og

praktiske eksempler på, hvad kirkegårdens ledige arealer kan anvendes til.

Resultatet er denne, lidt mere fyldige udgave af KIRKEGÅRDEN, som forhåbentlig kan give inspiration til at anskue kirkegårdens ledige arealer fra en anden og måske mere positiv vinkel. For som artiklerne i dette nummer beskriver, er der mange muligheder for at anvende den ledige plads til gavn for både mennesker og miljø.

Redaktionen vil fortsat gerne bringe artikler og billeder af tiltag, der bringer de ledige arealer i spil på en positiv måde. Så har du et godt eksempel, vil både tekst og billeder være meget velkomne.

God læselyst!

**LastByBilen
til "lille"
kørekort**

**Kan der være
automatgear i en Canter
– uden merpris?**

Ved køb af en Canter resten af 2018,
får du automatgear med – uden merpris.

Ja, det kan der.

Kan der gives løfter med Canter? Ja, det kan der.

Fuso Canter med kran. Nu hos Mercedes-Benz.

Vi tør godt give dig et løfte: Hvis du vælger en Canter med kran, så kan du hæve humøret hos dine kunder i byens inderste, kringlede kroge, gårde og kirkegårde. For Canter er den eneste rigtige "LastByBil", som vi kalder den. Den kan køre om hjørner med andre lastbiler - og kabinen kan være ned til 1,7 m bred, hvilket gør Canter særlig velegnet til selv de smalleste stier. Canter 3S15 med FASSI F30CY kran løfter 410 kg ved sin max rækkevidde på 6,45 m, så selv de mest besværlige sten kan løftes direkte på plads. Hvis du vil have et løft i din forretning, så kan du se, prøve, købe eller lease Canter hos udvalgte Mercedes-Benz forhandlere, der nu også er autoriserede til Fuso.

Robust. Innovativ. Manøvreedygtig.

Fuso Canter. Den eneste rigtige LastByBil.

FUSO

INDHOLD

s. 06	Kirkegårde der taler til vore sanser
s. 12	Kirkegårdens tomme arealer er en foræring
s. 18	Danske kirkegårde på hollandsk
s. 20	For meget plads-Plant roser
s. 22	Fornyelse af Sct. Michaelis Kirkegård
s. 24	Folkekirken skal udvikle sig
s. 28	Kunst, kultur og kirkegård
s. 30	Inspirationskilder
s. 34	Fra græsplæne til urtetæppe
s. 38	Udviklingsplan-Udviklingsproces
s. 42	Sansehave
s. 44	Rum til fordybelse
s. 46	Bruger vi gravstedsarealet rigtigt
s. 50	Ulfborg Kirkegård er blevet grøn
s. 54	Kirkegårdsudvikling på et lavpraktisk plan
s. 58	Nye gravminder på Sct. Olai Kirkegård
s. 62	Kursustilbud
s. 65	Stillingsopslag
s. 66	Profil – Susanne Høegh Hansen
s. 68	Kort nyt
s. 70	Kalender

FORSIDE

De overskydende arealer på kirkegårdene kan bl.a. bruges til at skabe frodighed og luft mellem gravstederne, og pas godt på de store, gamle træer, der giver karakter, stemning, årstidsvariation og historisk forankring. Bispebjerg Kirkegård.

Foto: Mette Fauerskov

REDAKTION

Redaktør:

Lene Halkjær Jensen,
Humblebæk Kirkegård
Tlf. 2624 7228
E-mail: lene.bladet@mail.dk

Jens Dejgaard Jensen,
Silkeborg Kirkegårde og Krematorium
Tlf. 2393 9300
E-mail: jdj@skk.dk

Sekretariat:

Foreningen af Danske Kirkegårdsledere
Springbakken 1
9230 Svenstrup J.
E-mail: kontor@danskekirkegaarde.dk
Tlf: 60 53 59 00

Redaktion:

Anders Beck Larsen
Nyborg Kirkegårde
E-mail: anders@nyborg-kirkegaarde.dk

Jørn Skov
Tønder Kirkegård
E-mail: tonder-kirkegaard@mail.tele.dk

Layout og tryk:

Jello ApS
Tlf. 3145 0050
E-mail: da@jello.dk

Tommy Christensen
Tlf. 20 41 61 86
E-mail: tcchristensen@outlook.dk

Christian Høybye Hougaard
Gjellerup Kirkegård
E-mail: chha@km.dk

Redaktionelt stof og annoncer til 'KIRKEGÅRDEN' nr. 5, 2018 sendes til lene.bladet@mail.dk senest d. 15. september 2018
Artiklernes indhold er ikke nødvendigvis et udtryk for Redaktionens, FDK's eller DKL's holdning.

KIRKEGÅRDE DER TALER TIL VORES SANSE

Tekst og illustration: Mette Fauerskov, mf@mflandskab.dk
Kirkegårds konsulent i Ribe Stift, Møller & Fauerskov Landskabsarkitekter

”Hvis man anerkender, at kirkegården er andet og meget mere end en deponeringsforanstaltning, så giver det ikke mening at tale om, at der er ”for meget plads”. Det er vel de færreste der synes, at der er for meget plads i Kongens Have eller i Fælledparken i København?”

Mere plads til det unyttige

Hendes Majestæt Dronningens kom i sin nytårstale i 2017 med en opfordring til *”at gøre noget, der ikke er nødvendigt, noget der ikke er behov for, noget unyttigt”*. Lidt længere henne i talen siger hun: *”Jeg tror, det er vigtigt med oplevelser, der taler til vores sanser, noget, der befrugter vores fantasi, som nærer tanken, og som kan gøre vores verden større - Det er slet ikke så unyttigt endda”*.

Det er befriende ord i en tid, hvor mange initiativer – også på kirkegårdsområdet – har sit udspring i økonomi (læs: besparelser) og i de værdier, der kan måles og vejes. Kirkegårdenes primære funktion som det sted, hvor vi begraver vores døde, er selv sagt umådelig nyttig, og interessant nok er kirkegården den eneste grønne type af grønne anlæg, hvor man kan tale om nytteværdi i direkte og målbar forstand.

Men kirkegården er meget andet end en hensigtsmæssig foranstaltning til deponering af døde. Kirkegården er kultur, kirkegården er historie, kirkegården er mindested, kirkegården er et sted med lav puls, kirkegården er spirituel, kirkegården er en have, kirkegården er rekreativ. Alt sammen ganske ”unyttigt”, men samtidig både værdifuldt og meningsfuldt.

På Gl. Sogn Kirkegård, Ringkøbing Provsti, er der ikke ”for meget plads”, men en behagelig pause mellem rækkerne af gravsteder. De gamle seljerøn er stemningsgivende. Foto: Mette Fauerskov

Når der tales om, at der er ”for meget plads” på kirkegårdene handler det om, at der er for meget plads i forhold til behovet for gravpladsareal, altså til den målbare og primære funktion. I forhold til alt det andet, som kirkegården også er, altså alt det ”unyttige”, er der bestemt ikke for meget plads. Hvis man anerkender, at kirkegården er andet og meget mere end en deponeringsforanstaltning, så giver det ikke mening at tale om, at der er ”for meget plads”. Det er vel de færreste der synes, at der er for meget plads i Kongens Have eller i Fælledparken i København?

Lad os derfor være præcise i vores ordvalg og tale om, at der er ”et faldende behov for gravpladsareal”, hvilket sådan set blot er en ændring i kirkegårdenes funktionsbundethed. Når de arealer, der er funktionsbundne til gravpladser bliver færre, ligger det lige for, at det åbner muligheden for, at der gives mere plads til kirkegårdens andre funktioner. Så i stedet for at problematisere, at ”der er for meget plads”, må det hilses

velkomment, at der "bliver mere og mere plads" til de "unyttige" funktioner.

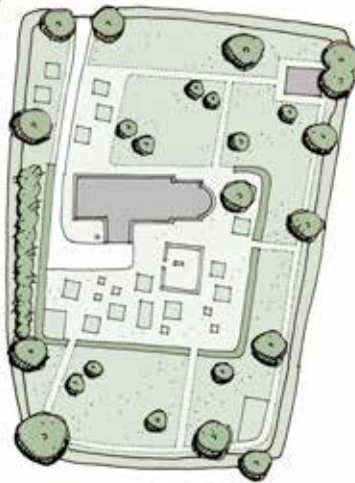
Tøndering Kirkegård

På en del kirkegårde er vejen hen imod at udnytte den ny-vundne plads at udarbejde en udviklingsplan. På Tøndering Kirkegård i Salling Provsti har et reduceret behov for gravpladser betydet, at kirkegården nu kan få en stor variation i det grønne udtryk og at den kan få et sammenhængende udtryk med en enkel og klar idé. Dermed bliver der også plads til mangfoldige, sanselige oplevelser.

Tøndering Kirkegård 2017.
Hvide arealer er grus.
Gravsteder med rød streg er ledige. Kirkegården fremtræder gold og affolket.

Udviklingsplan for Tøndering Kirkegård. Kirkegården bliver grøn, sanselig og med et naturpræget, udtryk. Omkring kirkens indgang er der et beskyttet haverum med gravsteder. Skitseforslag udarbejdet af Møller & Fauerskov Landskabsarkitekter

Kirkegården ligger højt i et vidstrakt, åbent landbrugslandskab. Der er indkig til kirken fra store afstande, og der er tilsvarende udsyn fra kirkegården, hvorfra man kan se adskillige andre kirker. Den særlige, frie og forblæste beliggenhed er en af kirkegårdens væsentlige karaktertræk.

Kirkegården har et forarmet udtryk, fordi gravsteder og grønne elementer løbende er blevet fjernet uden at der er tilført nyt, og fordi diger og flader bliver plejet mekanisk med et så højt plejeniveau, at den næsten er blottet for sanselige oplevelser. Alt i alt er kirkegården usammenhængende, åben, uden særpræg og alt for "pæn" i forhold til det omkringliggende landskab.

Næsten alle de aktive gravsteder ligger syd for kirken, hvor den gamle gravstedsstruktur stadig kan aflæses, da grusstierne er bevaret. Men området fremtræder "affolket", da der er mange ledige gravsteder, felter af græs og et meget stort grusareal ved kirkens indgang. Den nordlige del af kirkegården, som også er adgangsområde, fremstår karakterløs og gold med tæt klippede græsarealer, brede grusstier og et område langs diget, hvor en stor samling gamle gravminder er opmagasineret på en grusflade.

Der er ganske få begravelser på kirkegården, og der går flere år imellem, at der bliver anvist nye gravsteder. For tiden er der kun knap 30 aktive gravsteder, og med et befolkningstal på ca. 300 indbyggere må det forventes, at der fremadrettet vil blive behov for endnu færre gravsteder.

Udviklingsplanens hovedidé er, at kirkegården som helhed skal være grøn og med et naturpræget, "råt" og samtidig sanseligt udtryk, der harmonerer med det omgivende landskab, samtidig med at det vidstrakte ud- og indsyn fastholdes. En anden hovedidé er at etablere et beskyttet rum med et havepræget udtryk lige syd for kirken. Spændvidden i de grønne elementers udtryk, og dermed også i plejeniveauet bliver derved stor, hvilket giver varierede oplevelser.

Det lille "indre", haveprægede område indeholder det aktive gravstedsområde, der tænkes afgrænset af en bred, groft klippet hæk af taks eller en bræmme af fritvoksende buske, der skal have samme højde som diget. Afgrænsningen tjener til at adskille den haveprægede del fra den naturprægede del og til at definere et fortættet rum omkring kirkens indgang. Det indre område har et højere plejeniveau, men for at understrege det landlige præg, må græsset gerne blive så højt, at småplanter som ærenpris, bellis o.l. kan indfinde sig.

I det indre område er begravelsesfunktionen den primære, og her på stedet vil der i en meget lang tid fortsat være behov for individuelle gravsteder, der holdes plejet på traditionel vis. Behovet for forskellige gravstedstyper i fremtiden imødekommes ved, at der både kan anlægges små og store individuelle gravsteder i græsset, ligesom der er et felt til gravsteder med liggende gravminder i græs samt anonyme gravsteder. De individuelle gravsteder, der afgrænses af lave hække og skal ligge frit i græsfladen, kommer til at ligge med pauser, mellemrum og rytme og vil danne et fint mønster på fladen.

Bevæger man sig ud i den "ydre", naturprægede del af kirkegården vil attraktionerne være de nære oplevelser af en rig og varieret græs-urtevegetation, et frodigt dige, småtræer med årstidsvariation og den store landskabskontakt. Forbilledet for kirkegårdens ydre, naturprægede del er 17-1800 tallets græsklædte kirkegårde, som havde karakter af eng eller overdrev. Derfor udvikles græsarealerne hen imod at få karakter af eng

eller overdrev. I de første mange år vil de fremstå som højt græs, men efterhånden vil der udvikle sig en naturlig urtevegetation i græsset. For at man kan færdes, klippes der stier i det høje græs, hvori der skal være store mængder blomsterløg, f.eks. scilla, snepryd og vintergæk.

Det er tanken, at der gerne må indfinde sig mindre, selvsåede buske, f.eks. lave gråpil eller lave, vilde roser for at understøtte det naturprægede udtryk. I modsætning til i dag, hvor digerne holdes plantefri med intensiv ukrudtsbekæmpelse, skal en zone på ca. en halv meter langs digerne fremadrettet holdes uklippet og ligesom på digekronen skal gamle digeplanter som fingerbøl, kongelys og bregner have lov at vokse her.

For at forankre det kirkelige anlæg i landskabet og for at styrke årstidsvariation og perspektiv plantes enkelte nye træer af f.eks. seljerøn indenfor digerne. Endvidere plantes grupper af hvidtjørn for at give karakter og en menneskelig skala.

På kort sigt

Når vi taler om udviklingsplaner på kirkegårde med et faldende gravpladsbehov mødes vi somme tider af en skepsis, der går på, at gennemførelse af planen kommer til at tage uendelig lang tid, fordi man er bundet af aktive gravsteder. På Tøndering Kirkegård kan en meget stor del af planen gennemføres allerede nu, da der er store arealer uden aktive gravsteder, og man vil således snart kunne opleve en mærkbar forandring, også selv om nogle af elementerne først vil udvikle sig over tid.

På den nærliggende og noget større og mere komplekse kirkegård i Durup, hvor vi i 2016 udarbejdede en udviklingsplan, valgte Menighedsrådet at gennemføre så meget af planen som muligt på én gang. Det har, bl.a. på den nordlige del af kirkegården, medført betydelige forandringer. Den nordlige del af kirkegården var præget af rækker med traditionelle gravsteder og af mange forskellige nyere gravstedstyper, der var blevet etableret på steder, hvor det på etableringstidspunktet var muligt. Set i sammenhæng med, at der var meget store grusbelagte arealer, fremstod området forvirrende, usammenhængende og uindbydende.

I udviklingsplanen i Durup blev det fastlagt, at området fremadrettet skal have parkpræg, hvor nye små individuelle gravsteder og gravsteder i fælles beplantning for kister og urner, kommer til at ligge med pauser og mellemrum i en vekselvirkning med mindre, hækafgrænsende rum til anonyme gravsteder og gravsteder med liggende gravminder i græs. Gravstederne kommer til at ligge i en rolig, luftig, frodig og indbydende komposition i en samlende flade af græs, og med små træer, der vil danne tag. Som dynamiske elementer vil store og små træer, hække, fællesbeplantning, gravstedsbeplantning, digevegetation og græs bidrage med dufte, lyde, vekslende lys, farver og frodighed, der taler til sanserne.

Selv om de nuværende gravsteder fortsat vil være der i en længere årrække, er der allerede nu blevet skabt en grøn og frodig helhed. Se før og efter-billederne.

Den nordlige del af Durup Kirkegård fremstod i 2016 usammenhængende og præget af store grusarealer. Foto: Mette Fauerskov

Allerede efter gennemførelse af 1. Etape af udviklingsplanen fremtræder den nordlige del af Durup Kirkegård i 2017 med øget frodighed og sammenhæng. Til venstre ses starten på et nyt rum til gravsteder med liggende gravminder i græs. De nuværende urnegravsteder bliver på sigt erstattet af nye, små gravsteder i en luftig komposition med pauser og mellemrum. Foto: Mette Fauerskov

På andre kirkegårde, hvor de ledige gravsteder ligger meget spredt, og hvor der kun i begrænset omfang kan frigøres sammenhængende, ledige arealer kan det – frem for at lave en detaljeret udviklingsplan – være mere hensigtsmæssigt i første omgang at fastlægge en overordnet strategi for, hvor det fremtidige aktive gravstedsområde skal ligge.

Et enkelt råd til disse kirkegårde er at plante træer på ledige gravsteder. Det er åbenlyst, at det er bestanden af karaktergivende træer, der er afgørende for, at der fortsat er en fin stemning, ro og frodighed. Og så vil der være noget at bygge videre på, når der efter en årrække er frigivet sammenhængende arealer, og en detaljeret planlægning kan påbegyndes.

Grønne og sanselige kirkegårde

Kirkegården er og skal fortsat være et eksistentielt og filosofisk rum, og som sådant må det være et rum, der - med Dronningens ord - kan give "oplevelser, der taler til vores sanser, noget, der befrugter vores fantasi, som nærer tanken, og som kan gøre vores verden større". Omsat til den fysiske virkelighed er det oplagt, at det er det grønne,

haven, parken og naturen, der skal have mere plads. Netop de grønne elementer tilbyder nemlig muligheden for rigt varierede, sanselige oplevelser. Det være sig oplevelser af årstidsvariation og livets cyklus, oplevelser af ro, oplevelser af linjer og flader, oplevelser af udsigter og tæthed, oplevelser af dufte og lyd, oplevelser af frodighed, oplevelser af blomster og meget mere.

For at kunne imødekomme kirkegårdens mange forskellige brugere må det grønne udvikles, så kirkegården kan bruges på forskellig måde, uden at der fastlægges nye, stedbundne funktioner. I stedet skal der arbejdes med de righoldige muligheder, der ligger i det grønne udtryk. Man må blandt andet overveje, om kirkegården fortsat være "pæn", plejet og ukrudtsfri, om den skal have et mere afslappet udtryk, hvor der er plads til vilde urter, højt græs og nedfaldne blade, eller om der skal være plads til vildtvoksende natur? Med udgangspunkt i det enkelte steds bindinger, historie og bevaringsværdier og i det enkelte sogns behov og ønsker, vil kirkegårdene derved kunne udvikle sig til at få vidt forskellige udtryk, og så kan man håbe på, at endnu flere mennesker får øjnene op for kirkegårdenes mangfoldige kvaliteter. ■

Træer giver karakter, stemning, årstidsvariation og historisk forankring. Plant træer på de ledige arealer! Vestervig Sct. Thøger Kirkegård.
Foto: Mette Fauerskov

BRANDFARE

En gammel thujahæk på Hørsholm Kirkegård blev antændt af sollys gennem et glas. Foto: Eddy Hasfeldt.

Pas på buet glas og lanterner på gravstederne i denne knastørre sommer!

Selv om der er afbrændingsforbud i hele landet, bliver det ikke altid respekteret på kirkegårdene. Af og til ser vi stadig tændte gravlys, levende lys i lanterner osv. på gravstederne. Og det kan hurtigt gå galt i denne tørke... Men selv uden brug af levende lys, kan brande opstå. På adskillige gravsteder står der lanterner og andre former for glas, der i de rigelige mængder af sol, kan komme til at virke som et brændglas, der kan antænde tørt græs, hække osv.

Det skete d. 4. juli på Hørsholm Kirkegård, hvor sollyset, gennem et glas på et gravsted, antændte en gammel thujahæk. Heldigvis skete det indenfor arbejdstiden, mens der var personale til stede på kirkegården, så branden blev hurtigt opdaget og slukket igen. ■

Lanterner og andet glas på gravstederne kan virke som et brændglas og antænde en brand. Foto: Lene Jensen.

Oppe Sundby 2017

Nykøbing Falster 2017

Farum 2017

Silkeborg 2017

Lisette

SIKRING AF GRAVSTEN og renovering af jern hegn

25 års garanti på alt udført arbejde

Sikkerhedstjek og dokumentering:
80,- kr. pr. sten *ekskl. moms*

Vores priser:

Op til 90cm: Kr. 1.440,- *ekskl. moms*

Op til 120cm: Kr. 1.760,- *ekskl. moms*

Op til 150cm: Kr. 2.800,- *ekskl. moms*

Op til 350cm: Kr. 4.000,- *ekskl. moms*

Mere information på vores hjemmeside
www.tryggsten.dk

TRYGG ApS
CVR 38851837

Kontakt os i dag:

Lisette Jespersen: 5017 6663
lisette@tryggsten.dk

Andreas Sundbom: 5019 8398
andreas@tryggsten.dk

dansk byggeri
Medlem af Dansk Byggeri

Ole Rømers Vej 1 B-C • 9870 Sindal • www.norcar.com • tlf. 9621 9020

755xc - a6020 - a6026 - a6226 - a7236 - a7545

MINILÆSSERE

Stabilitet

Service venlig

Ergonomisk

Knækstyret maskine med ekstrem snæver vende radius, konstrueret med henblik på god ergonomi og med førerens sikkerhed i højsæde, og nem betjening. Vores maskiner overholder alle gængse stillede sikkerheds krav, og mere til.

Norcar har 50 års erfaring i produktion af maskiner og anvender kun de bedste komponenter. Norcar kan tilbyde et stort redskabs program.

KONTAKT OS FOR EN UFORPLIGTENDE DEMO HOS JER.

KIRKEGÅRDENS TOMME AREALER ER EN FORÆRING

Tekst og illustration: Anne Fischer Stausholm, afs@annestausholm.dk
Landskabsarkitekt og indehaver af Anne Stausholm Landskabsarkitekter

Plan, Sct. Olai kirkegård, skovafsnit: "Sct. Olai kirkegård i Kalundborg er en meget stor kirkegård. I et overset og lidet anvendt område af kirkegården er der igangsat omlægning til et skovafsnit med både kiste- og urnegrave. I tilknytning hertil er et traditionelt hækomkranset urneafsnit omdannet til fælles stauderplante. Området er allerede meget efterspurgt

Kirkegårdene undergår store ændringer i disse år. Ændrede begravelsesmønstre, og et ønske om alternative begravelsesformer ændrer kirkegårdens udtryk ganske markant.

Menighedsrådene har mange udfordringer og størst er nok, de mange tomme arealer uden grave, som er tunge at drifte og ofte efterlader kirkegården med et forsømt og forladt udtryk. Det er forståeligt, at ansatte og menighedsråd anser det som en stor opgave at håndtere disse arealer og en umiddelbar gennemgang af kirkegården vil sjældent vise de oplagte løsninger. Alligevel opfordrer artiklens forfatter til, at vi ser de mange tomme arealer til fremtidig gavn for kirkegården.

Kirkegårdens problemstillinger kan med fordel indtænkes i helhedsprægede løsninger

Vi bliver ofte bedt om et møde med menighedsråd og ansatte, fordi de er frustrerede over at se på store tomme felter fra tomme grave, der for nemheds skyld bliver udlagt i græs eller perlesten. Og i de tomme funktionsforladte gravområder bryder ingen efterladte sig om, at deres afdøde skal være, så det bliver tit selvforstærkende.

Årsagen til de tomme områder er fortrinsvis, at der er mange urnenedsættelser til fordel for kistegravpladser og samtidig døjer landsbykirkegårdene med virkningerne af sognebørnenes flytning fra land til by.

Visualisering, Vørslev Kirkegård: En mindre landsbykirkegård, hvor driften er udliciteret, har fået en udviklingsplan, der har omdannet de mange tomme områder på kirkegården til smukke, veldefinerede og driftsvenlige løsninger

Der er menighedsråd, der vælger at opretholde driften af de tomme gravpladser med hækkлипning og en beplantning på gravstedet. En dyr løsning, der for de færreste er realistisk på længere sigt. Andre menighedsråd, der er pressede på økonomien eller har en mere rationel tankegang, udlægger arealerne i sten eller græs og det er sjældent velfungerende. Udover at være en driftsvenlig løsning er der ikke meget andet godt at sige.

En løsning for områderne kan med fordel indtænkes i et samspil med kirkegårdens andre problemstillinger. Kirkegårdene skal være tilgængelige, det er ikke et urimeligt krav. Det er ikke kun stibredderne, der er i spil. Krav til overflader på stier, så gangbesværede og folk med andre funktionsnedsættelser har lettere adgang til at færdes på kirkegården, skal implementeres i kirkegårdens udvikling. Reglerne om "Tilgængelighed i Folkekirken", skal opfyldes på kirkegården, fra man ankommer til parkeringsareal eller fortov og frem til kirkedøren. Men også de fjernest liggende områder må med rimelighed forventes at kunne tilgås uden problemer. Det er langt fra givet på rigtig mange kirkegårde.

Arbejdstilsynet har i stigende grad fokus på arbejdsforhold for kirkegårdens medarbejdere. Tunge løft er ikke længere acceptabelt og motoriserede katafalker kan langt

fra alle steder transportere kister fra rustvogn til kapel og kirke. Det bliver et krav, som rigtig mange kirkegårde bliver mødt med de næste år.

Og så bliver maskinerne til brug for kirkegårdens driftsopgaver større, og flere arbejdsopgaver er baseret på maskinkraft. Det betyder, at mange stier på kirkegårdene er for smalle og det, set i sammenhæng med at kisterne bliver længere og kistegravene derfor mange steder må udvides, stiller krav om en helt anden opdeling af gravpladsområder og stisystemer. Mange klarer det med mindre oplægninger og nedlæggelse af enkelte gravpladser, men det medfører desværre ofte indtrykket af en manglende struktur i både afsnit, stisystemer og beplantning.

Driftsaspektet er interessant. Økonomien på mange kirkegårde bevirker, at der mange steder er behov for at indtænke mere rentable driftsløsninger. Løsningerne kan være alt fra arbejdsmetoder og anvendelse af maskiner, til en nedlæggelse og omdannelse af kirkegårdsafsnit.

Mange steder lægges de mindre landsbykirkegårdes drift ind under de større kirkegårde og det sætter fokus på en synliggørelse af driftsbehovet, en entydighed i driftsopgaverne, og ikke mindst økonomien forbundet med at drifte kirkegården.

Lille Fuglede kirkegård: Kirkegårdens drift er udliciteret og i forbindelse hermed er tomme områder omlagt bl.a. til et større lapidarium, hvor gravstenene fortæller spændende historier om egnens sognebørn. En fortælling som bør have større bevågenhed i et samfund, der er begejstret for at formidle

Kirkegårdene et særligt interessant arbejdsområde, hvor kulturarv og udvikling går hånd i hånd.

Hver kirkegård har sin historie og det er vigtigt, at vi fremtidssikrer kirkegården ved også at fortælle den historie, der har formet stedet over tid. Det hele skal ikke gå op i gravpladser, arbejdsforhold og økonomi. Med udarbejdelsen af helheds- og udviklingsplaner bliver alle forhold tilgodeset og giver et godt planlægningsværktøj.

Først her går det op for mange menighedsråd, hvor stort et areal de måske drifter uden indhold eller et klart mål.

Et samlet fokus på udfordringerne og en klar strategi mindsker frustrationerne og er en økonomisk rentabel løsning på længere sigt. Og det kan sagtens gå hånd i hånd med en smukkere kirkegård.

Der er så mange muligheder

Det vi opfatter som den traditionelle danske kirkegård, med stedsegroede hækomkransede grave med en beplantning og belægning af mere individuel karakter, har ikke altid været sådan. Faktisk er den af nyere dato. Det kan måske hjælpe dem, for hvem det er svært at acceptere mere moderne gravstedsformer.

Der er i disse år stor efterspørgsel på skovafsnit eller skovområder, selv på de mindre landsbykirkegårde. Andre mere naturprægede plantninger som områder med stauder, løgplæner, uklippet græs mv. er også i høj kurs. Hvis hvert område skal rumme både afsnit for kiste- og urnegrave, så stiller det faktisk krav til, at der udlægges mere areal for at tilgodese efterspørgslen i de forskellige områder. Det fine ved de mere naturprægede plantninger, hvorunder også skovafsnit indgår, er at de ikke behøver at være ligeså tidskrævende for driften og at plantningerne fungerer uanset om der er få eller mange aktive grave. Ofte argumenterer vi som rådgiver også for, at driften bedre kan fordeles og planlægges over året. Så med skovkirkegårde, stauderplantninger for både kiste- og urnegrave, traditionelle gravafsnit med hække etc. så får vi heldigvis

Visualisering, Finderup Kirkegård: Nye gravstedsformer og alternative beplantninger kendetegner fremtidens kirkegård. Her er udlagt en smuk længerevarende forårsblomstrende løgplæne i umiddelbar nærhed af smukke letløvede træer, der er med til at forstærke det ekstensive udtryk.

nemt brugt arealet på kirkegården på en god måde. Større befæstede pladser er også i høj kurs. Der er ønske om pladser for placering af blomster, fordi de mange urneafsnit ikke tilgodeser større blomsterarrangementer. Der er også ønske om flere pladser for ophold, fordi langt de fleste kirkegårde ønsker og oplever, at besøgende ofte gerne vil tage ophold og at mange anvender kirkegården som en pause i hverdagen. Daginstitutioner er ofte glade for at lægge vejen forbi kirkegården og sjældent konflikter det med de kirkelige handlinger eller kirkegårdens funktion som rum for sorgbearbejdelse. Kirkegården ses af mange som et fælles rekreativt område for byen. Det bliver særligt vigtigt i disse år, hvor mange mindre byer er under pres og skole, købmand og bager lukker. Det gælder om fortsat at skabe et attraktivt og involverende lokalmiljø. Her kan kirken - og kirkegården - bidrage positivt. En kirkegård i respekt for de døde og med stor plads til de levende er et ønske, som mange ansatte og menighedsråd sætter højt.

På den måde kan vi sige, at problemerne med de tomme arealer kan ses som en kærkommen lejlighed til at få implementeret nye gravstedsformer, med en anderledes beplantning og en øget og anderledes brug af kirkegården.

Det lyder let, men er i praksis ofte et større puslespil, fordi hensynet til eksisterende gravpladser og en lang

række andre forhold også skal indtænkes. Men så er det godt, at kirkegården arbejder ud fra en lang tidshorison, der tillader løbende omstilling. Det er sjældent muligt at omdanne kirkegården ad en gang og ofte er økonomien heller ikke til stede.

Udviklingsplaner og en fremtidig kirkegårdstradition

Kirkegårdens bedste værktøj i disse år er efter bedste overbevisning en udviklings- eller helhedsplan. Ordene dækker over det samme, nemlig at få udarbejdet en samlet planløsning for kirkegården, der er et godt arbejdsredskab for kirkegårdsleder, ansatte og menighedsråd. Udover at være et godt arbejdsredskab er det et godt afsæt for en dialog om planlægning, arbejds gange og økonomi.

Kirkegårdenes hastige forandringer er udfordrende, men menighedsrådene skal gribe det som en mulighed til at få skabt spændende og mere nutidige rammer for kirkegårdene. Vi taler meget om at modernisere Folkekirken. Det arbejde kan fint afspejle sig i vores måde at tænke kirkegårdene på. Danmark har en spændende kirkegårdstradition, hvor vi prioriterer de efterladte højt, det vidner vores smukke, grønne og velholdte kirkegårde om. Traditionen kan sagtens holdes i hævd, selvom vi i disse år bliver mødt med nye ønsker til bl.a. et mere naturpræget udtryk på kirkegårdene. ■

BATTERISERIEN TIL PROFESSIONEL BRUG

STIHL®

Lithium-Ion

PRO

Der er ikke noget at tage fejl af.

Når en professionel bruger arbejder med havemaskiner, skal det være det bedste på markedet.

Et batteri til
alle maskiner

Skan QR-koden og
se filmen om
PRO-serien

Find nærmeste forhandler på: www.stihl.dk

Udviklingsplaner og en fremtidig kirkegårdstradition

Tegnestuen har i mange år samarbejdet med kirkegårdsledere og menighedsråd og for os er kirkegårdene et særligt interessant arbejdsområde, hvor kulturarv og udvikling går hånd i hånd.

Hver kirkegård har sin historie og det er vigtigt, at vi fremtidssikrer kirkegården ved også at fortælle den historie, der har formet stedet over tid. Det hele skal ikke gå op i gravpladser, arbejdsforhold og økonomi.

Traditionen kan sagtens holdes i hævd, selvom vi bliver mødt med nye ønsker om for eksempel et mere naturpræget udtryk på kirkegårdene.

Med udarbejdelse af helheds- og udviklingsplaner bliver alle forhold tilgodeset, og en samlet planløsning for kirkegården, er et godt arbejdsredskab for kirkegårdsledere, ansatte og menighedsråd samtidig med at det er et godt afsæt for en dialog om planlægning, arbejds gange og økonomi.

DANSKE KIRKEGÅRDE PÅ HOLLANDSK

Af Leif Arffmann, leifarffmann@gmail.com
Fhv. Provst i Vejle Provsti

Kirkegården kan være et mødested for samtalen om tilværelsens store spørgsmål. Foto: Claus Due ©

De danske kirkegårde var i centrum ved et Ph.d. forsvar på Universitetet i Nijmegen i Holland den 17. november 2017.

Den 17. november 2017 forsvarede Anne Kjærsgaard på Radboud Universitetet i Nijmegen sin Ph.d. afhandling "Funerary Culture and the Limits of Secularization in Denmark". Jeg havde fornøjelsen af at være til stede og kunne derfor også tilslutte mig den anerkendelse, Anne Kjærsgaard fik af det fagkyndige udvalg ved Universitetet, der havde bedømt hendes arbejde.

Afhandlingen indgår som et vægtigt indlæg i debatten om sekularisering i Europa, og hvorledes vi i det hyper-

komplekse samfund lader de religiøse tanker og følelser komme til udtryk. Jeg skal ikke her redegøre for hele afhandlingens problemstilling, men pege på et par enkelte dele, således som jeg selv har forstået det.

Hvad er religion for noget?

Hos os i Danmark er der en tradition for, at vores religiøsitet kommer til udtryk i et samspil mellem noget, der står fast (som f. eks. Fadervor og Trosbekendelsen) og så en række folkelige udtryksformer, der knytter sig hertil. Det betyder også, at vi hele tiden er i samtale om, hvad det med Gud er for noget. Vi har ikke nogen facitliste, som vi kan slå op i, men ved for eksempel at synge salmer og

sange ved livets store vendepunkter er vi med til at forme vores egen og de næste generationers religiøsitet. Det sker ved fødsel og dåb, det sker ved overgangen fra barn til voksen, ved konfirmationen, det sker i mange tilfælde ved brylluppet, og det sker ved dødsfald og begravelse. På samme måde ved vi, at der findes en kirkegård, som vi kan gå hen på og dér føle os i mere eller mindre direkte forbindelse med de mennesker, der ikke er her mere, og i mere eller mindre direkte forbindelse med det, der ligger udenfor tid og rum. Det, som vi dér tænker og føler kan stritte i mange retninger og være særdeles mangesidig. Vores tanker og følelser kan ikke indeholdes i en enkel formel og kan være svære at formulere som svar på spørgsmål i et spørgeskema. Ofte vil sådanne spørgeskemaundersøgelser derfor føre til forhastede konklusioner, der ikke tager tilstrækkeligt hensyn til denne mangesidighed. Anne Kjærsgaard påviser i sin afhandling, hvorledes nogle forskere derfor går galt i byen, når de ved anvendelse af "firkantede" spørgeskemaundersøgelser vil beskrive, hvad religion i Danmark er for noget.

Samtalen som nøgle

Anne Kjærsgaard indfører samtalen på kirkegården som en faktor, der skal tages med og tages alvorlig, når vi taler om, hvad religion er for noget. For når jeg besøger et gravsted, hvor mine familiemedlemmer eller venner er begravede, må jeg sige til mig selv: Her er der skabt en ramme for noget, jeg kan bruge, eller lade være med at bruge. Det er godt, det er jeg tilfreds med. Anne Kjærsgaard har foretaget interviews med mennesker, der således besøger danske kirkegårde, og det fremgår af disse interviews, at de danske kirkegårde er en vigtig tolkningsmodel, når det handler om det, der ikke kan vejes og måles. Det kan også udtrykkes anderledes: Jeg kan ikke altid forstå folkekirkenes dogmatik, det med Fadervor og Trosbekendelsen, men folkekirken har givet mig mulighed for at jeg blandt andet indenfor kirkegårdens rammer kan tale med mig selv og med vor Herre om, hvad der er op og ned, når det er livets og dødens store spørgsmål, der skal tales om.

Hvor foregår samtalen?

Det kan være vanskeligt for mennesker fra andre lande at forstå, hvad den danske folkekirke er for noget. Det kan også være vanskeligt for os selv som danskere. Men ved Ph.d. forsvaret i Nijmegen, den 17. november 2017 blev det tydeligt, at det var svært for Radboud Universitets fagkyndige udvalg at forstå, hvorledes samtalen om det, vi tror på i Danmark, kan bevæge sig ad mange stier, og ikke med det samme forholde sig til noget absolut og fast og noget, som er en dogmatisk sandhed. Ja samtalen kan endog benytte sig af stier på kirkegården til at finde frem

til, hvad det med Gud er for noget. Anne Kjærsgaard fik med overbevisning forklaret, bl.a. med inddragelse af materiale fra de foretagne interviews, hvorledes det er muligt ud fra vores tradition at fortsætte en samtale om det, vi mener er rigtigt og det, vi mener, er forkert, og så anvende grave og kirkegårde i denne samtale.

Kirkegården som mødested for ord, tanker og praksis

Når kirkegården er mødested for samtalen om tilværelsens store spørgsmål, så melder der sig hurtigt en overvejelse, om kirkegårdens vedtægter er for restriktive i forhold til at kirkegården kan danne ramme for så vigtige overvejelser. Anne Kjærsgaard behandler dette bl.a. med inddragelse af "Grenå-sagen" fra 2001, hvor en voldsom diskussion om ophængning af lyskæder på et gravsted opstod. Det gøres gældende, at vi på de enkelte kirkegårde skal være bevidste om, hvad det er, vi siger nej til, og hvad det er vi siger ja til. En bevidstløs henvisning til gældende regler kan være kortsynet, idet det netop drejer sig om at være opmærksom på, hvilken religiøs praksis, der udøves på kirkegården, og så finde ud af, om dette giver anledning til ændring af kirkegårdsvedtægterne.

Afhandlingen er udgivet på engelsk og kan i særdeles høj grad anbefales til videre arbejde med, hvad det vi gerne vil med vores kirkegårde.

Litteratur

- Anne Kjærsgaard: *Funerary Culture and the Limits of Secularization in Denmark*.
- *Death Studies. Nijmegen Studies in Thanatology*. LIT Verlag GmbH & Co. Kg Wien. Zweigniederlassung Zürich 2017 ■

Vi skal være bevidste om, hvorvidt kirkegårdenes vedtægter er for restriktive i forhold til den religiøse praksis, der udøves på kirkegården. Et fantasifuldt eksempel fra Mexico. Foto: Kulturcentret ASSISTENS.

FOR MEGET PLADS? PLANT ROSER!

Tekst og foto: Jens Dejgaard Jensen,
jdi@skk.dk

'Applejack' er brugt i en lang uklippet hæk i Geografisk have, Kolding – flere 100 planter i en lang hæk trives alle sammen. Det bekræfter sortens ry som sund og robust.

'Hansa' er en af de gode rugosa-sorter, her anvendt som uklippet hæk i Geografisk have, Kolding. Det er i øvrigt den mest brugte rose i islandske haver.

World Rose Convention 2018 (WRC) fandt sted i København sidst i juni. Ca. 600 rosenelskere fra hele verden deltog. Kirkegårdens udsendte deltog en enkelt dag og fik et kig ind i rosernes uoverskuelige, men skønne verden.

Rosen er blomsternes dronning, den er dyrket i årtusinder, er tillagt symbolværdier (hvide/rosa/røde roser: kærlighed, gule roser: jalousi, misundelse), samt brugt i våbenskjolde og religiøse udsmykninger. I dansk sammenhæng er der fundet hybenkerner i en udgravning fra vikingetiden. Senere i middelalderen har munkene haft roser i klostrene. I 1600-tallet plantede Christian den 4. roser i sin have (hvorfor hedder hans lystslot mon Rosenborg?), og siden er rosen blevet folkeeje.

Roser i Skandinavien

Hvilken rose skal plantes hvor? Det kommer helt an på, hvad formålet er, men selvfølgelig også på de vilkår der tilbydes: klima og jordbund. Men der findes roser til alle tænkelige forhold i den tempererede zone. Se på vores egen klitrose, *Rosa pimpinellifolia*, der blomstrer og sætter hyben i klitterne ved Vesterhavet. Krydsninger, hvor klitrosens gener indgår, er ofte meget nøjsomme roser. I den anden ende af skalaen findes storblomstrede og remonterende roser, der kræver gode forhold.

Rynket rose, *Rosa rugosa*, er en anden rose, som er yderst tolerant overfor klima og jordbund – så tolerant, at den er på listen over uønskede vækster sammen med kæmpe-bjørneklo

'Heidetraum' som bunddække er arbejdsbesparende sammenlignet med f.eks. græsplæne. Den tåler let skygge, løvet er mørkegrønt og sundt. Lugning en, højest to gange, før løvet lukker for ukrudt, samt gødskning og en let beskæring/udtynding er plejeplanen. Tre grene er nok til en smuk buket!

Rosenhaven i Kongens have ved Rosenborg er et meget smukt anlæg. I forgrunden 'H.C. Andersen'. Ud over smuk og langvarig blomstring ser den også ud til at have potentiale som bunddækkende rose.

m.fl. Men *Rosa rugosa* er ikke kun den aggressive sag, der breder sig i naturen ved rods kud. Det er også hårdføre og tolerante sorter og krydsninger, uden de problematiske rods kud.

Der er små roser, store roser, klatrende roser, bunddækkende roser, roser egnet til hække. Nogle tåler en del skygge, andre vil helst ud i lyset. Det er en fascinerende planteslægt.

WRC havde indbudt foredragsholdere fra de nordiske lande. Fra Danmark var det planteskoleejer og forfatter Torben Thim, som fortalte om rosens historie i Danmark (se tekstboks). Han fortalte også, at prominente personer har skrevet i deres testamenter hvilke roser, der skal vokse på deres grave. Filosofen Søren Kierkegaard har således bestemt, at *Rosa foetida* 'Bicolor' skal vokse på hans grav til hver en tid. Tilsvarende ønskede billedhuggeren Bertel Thorvaldsen, som er begravet i haven ved Thorvaldsens Museum, at *Rosa alba* 'Maxima' var hans rose for altid. Rosenkenderen Torben Thim fortalte, at efter hans påtale skiftede museet tilbage til den historisk og testamentarisk korrekte rose!

Lars-Åke Gustavsson, Sverige, fortalte om et omfattende indsamlings-, identifikations- og bevaringsarbejde med indtil videre 330 forskellige sorter af roser. Et misundelsesværdigt projekt, hvoraf ca. 60 "glemte" eller snarere gemte sorter er under opformering med salg for øje – vel at mærke roser, som har overlevet i årtier på private marktrikler rundt omkring i Sverige.

Det islandske foredrag ved Vilhjálmur Lúdvíksson var tankevækkende – rosenklubben under det islandske ha-

veselskab er under 20 år gammel, men ikke desto mindre har man på Island inden for de sidste ca. 20 år testet 1200 rosensorter på 3 lokaliteter, og også fremavlet hårdføre sorter. Udfordringen er kolde, blæsende og regnfulde somre. Til gengæld holder rosenblomsterne meget længe i de kølige somre. Et vigtigt testpunkt for en rose på Island er: Tåler blomsten regn?

På Island vokser klitroser vildt på 6 lokaliteter – de er genetisk meget lig klitroser fra Thy og Rømø, men hvordan er de kommet til Island? Et af stederne fylder klitroserne et areal på 13 hektar – det er godt gået, for de islandske klitroser formerer sig kun vegetativt.

Rosers anvendelighed

WRC har besøgt en række lokaliteter med fine rosensamlinger, f.eks. Geografisk have (Kolding), Kongens have ved Rosenborg, Gerlevparken (Jægerspris) samt Valbyparken. Her og andre steder kan man ved selvsyn se, hvad de forskellige rosensorter kan bruges til. Billederne til denne artikel er blot en lille appetitvækker, for en ting er helt sikker: Når vi ser en rose i blomst, så fanger den straks øjet. Og mange gange også næsen med en skøn duft. ■

www og litteratur:

- Torben Thim: The History of the Rose in Denmark. Centifolia Editors 2018.
- Jane Schul: Roser – hårdføre skønheder. Koustrup & co. 2012.
- www.wrc2018.dk
- www.rosenselskabet.dk

FORNYELSE AF SCT. MICHAELIS KIRKEGÅRD

Tekst og foto: Ole Hougaard, oh@fredericiakirkegaarde.dk
Driftsleder, Fredericia kirkegårde.

Det færdige arbejde.

Sct. Michaelis Kirkegård i Fredericia er blevet renoveret, så den nu fremstår som et samlet hele, med et minimalistisk udtryk. Arbejdet er udført af gartnerne ved Fredericias Kirkegårde.

Bag Fredericia's volde ligger Sct. Michaelis kirkegård sikkert beskyttet. Midt i byen og med en nyrestaureret kirke, som her 1. juni havde 350 års jubilæum. Dronning Magrethe var forbi søndag d. 3. juni og kastede glans over 350 års jubilæumsgudstjenesten.

Beslutning om fornyelse

For fire år siden blev der taget en beslutning i forhold til en gennemgående renovering af kirkegården. Det var tydeligt, at kirkegården ikke blot var gemt bag voldanlægget, men også var

ved at gemme sig i sig selv.

Set på afstand, så var det en kirkegård med tæt beplantning, som mange gravstedsejere var fortrolige med og derfor også i det store hele var ganske tilfredse med. Men! Når vi lod blikket vandre fra det kendte i fortrolig afstand og lod det zoomer tæt på detaljerne, så tegnede der sig et billede af en kirkegård, der kaldte på at komme ud af sit indelukke.

Derfor tog vi, som ledelse ved Fredericia Kirkegårde, for fire år siden kontakt til menighedsråd og provsti. Vi foreslog en gennemgribende fornyelse af hele kirkegården.

Alle gravsteder ville blive berørt. Thuja hække skulle udskifte til taks (Brande Select). Forhækkene skulle erstattes med brosten og al forvokset beplantning skulle fjernes.

Før vi gik i gang.

Opravning af hække og planter.

Der blev givet grønt lys fra menighedsråd og provsti.

Proces og udførelse

I processen udviklede tanken sig, at vi med den enhed og størrelse Fredericia Kirkegårde består af (ni kirkegårde og 20 gartnere), så vurderede vi, at opgaven kunne vi løfte selv, uden ekstern hjælp fra anlægsgartner firmaer.

Den overordnede planlægning blev foretaget. Et budget på kr. 950.000 blev bevilget. Så i sensommeren 2015 gik vi i gang, med en målsætning om afslutning foråret 2018.

13.200 m² areal lå forude med godt 500 aktive og bevaringsværdige gravsteder. Det ledige areal skulle integreres, så det overordnede mål for kirkegården kunne opfyldes: En kirkegård med sit eget udtryk; en samlet helhed med et minimalistisk udtryk.

Da vi satte spaden i jorden sensommeren 2015 på Sct. Michaelis kirkegård, så var det første gang ved Fredericia Kirkegårde, hvor målet var en samlet renovering af en hel kirkegård.

Ikke at vi ikke har renoveret kirkegårdsarealer tidligere. Jo, sandelig! Trinitatis, Christians og Assistens kirkegårde har mærket spaden! Vi har gennem en årrække renoveret og omlagt i stor stil, så de tre kirkegårde i dag kun mangler mindre tilpasninger. Men renoveringerne er sket gennem de seneste mange år, og dermed også i mindre intervaller.

Hvordan ville det blive modtaget af gravstedsejerne? Og kunne "dampen" holdes oppe? Mandskab, fra de øvrige kirkegårde i enheden Fredericia Kirkegårde, skulle i perioder flyttes fra deres egne kirkegårde. Den ordinære drift på de kirkegårde, hvorfra der blev taget mandskabsressourcer, ville til stadighed kræve nødvendig opmærksomhed. Vi var bevidste om, at det ville kræve løbende beslutninger i forhold til driften af alle kirkegårdene – vi kunne selvsagt ikke gøre, som vi plejede.

Opgaven blev løftet

Med indstillingen: Opgaven skal løftes - er vi gartnere eller ikke? Vores håndværk kan vi, det kunne vi fremvise på de tre ovennævnte kirkegårde! Så vi gik i gang med optimisme - og i et fællesskab med hinanden om at løfte opgaven.

I dag kan vi se tilbage på en arbejdsproces, som udviklede sig positivt. Opmåling af gravstederne, beplantning fjernet, jord lagt på, gravsten hævet, brosten sat som forkant, gangareal bygget op med stabilgrus i bunden og jord blandet med perlesten øverst, nye hække plantet, ny beplantning på gravstederne.

Vi planlagde, at fra vi begyndte at rydde et område til den sidste skovfuld perlesten var lagt på, skulle vi holde os inden for en periode på 3 til 4 uger. På den måde generede vi gravstedsbrugerne mindst muligt.

Det er også lykkedes - på nær et par mindre klager. Vi fik faktisk undervejs mange tilkendegivelse af: "Hvor bliver det godt"!

Nye græsarealer – og nye bede med stauder er blevet etableret, nye blivende træer er plantet og nye bænkepladser er lavet. Og med en eneste undtagelse (og udover budget'et) – nye depotbåse samt ny belægning ved materialepladsen, der blev udført af ekstern entreprenør - er al arbejdet udført af kirkegårdenes egne gartnere. Opgaven blev løst – og i dag fremstår den nyrenoverede kirkegård tilpasset til en virkelighed, hvor der er færre jordbegravelser og kortere fæstetid. Det er en virkelighed vi desværre må se i øjnene på mange af de danske kirkegårde – også i Fredericia.

Gartnerne ved Fredericia Kirkegårde kan være stolte af deres indsats, hvor de har fornyet Sct. Michaelis kirkegård, så den fremstår som den helheds kirkegård med et minimalistisk udtryk, som var vores mål – en kirkegård parat til de kommende årtier. ■

FOLKEKIRKEN SKAL UDVIKLE SIG

Tekst og foto: Simon Sørensen, ss@herstedvesterkirke.dk
Souschef, Herstedvester kirkegård

På opfordring fra redaktionen på dette blad, føler jeg mig motiveret til at byde ind med nogle idéer og tanker for Folkekirkens mange ubenyttede områder i landets sogne.

Først og fremmest må vi jo som ansatte ved folkekirken se problemet med positive øjne, dét må være udgangspunktet. Det giver netop mulighed for at se længere ud i fremtiden og erkende, at vi slet ikke bør stå stille – den megen jord kan og skal udnyttes.

Det er ikke et spørgsmål om hvorvidt folkekirkens virksomhed skal gå på kompromis med andre religioner,

kommuner eller noget helt andet, men alene et spørgsmål om, at den danske folkekirke skal udvikle sig og stå mere inspirerende i en foranderlig tidsalder. Og hér kommer mulighederne med den megen jord ind i billedet. Hvilken mulighed!

Sidste vinter deltog jeg i kirkegårdskonferencen i Nyborg Strand med et interessant program og netop ét punkt har været inspirationskilde til denne artikel og tanker for de mange muligheder. Med overskriften ”Lad os træde ind i nutiden” fortalte Kirkegårdsleder Hanne Gerken fra Ribe kirkegårde i et fremragende oplæg, om dét, at kirkegården

skal afspejle det liv, der leves uden for hækken. Det er afsættet for Ribe Kirkegårde, der arbejder på at give kirkegården ny værdi, ved bl.a. at invitere byens borgere med til projekter, med gode fortællinger, hemmelige stier osv. osv.

På Herstedvester kirkegård på den københavnske vestegn, har vi, ligesom mange andre danske kirkegårde, mere plads end der er gravsteder. Det skyldes bl.a. at der med tiden sælges flere urnegravsteder end kistegravsteder og vi stadig har en "ny" kirkegård nord for kirken fra 1980 der endnu ikke er taget fuldt i brug.

At udvikle konceptet, må ligge lige for og blandt mange spændende idéer nævnes her en lille håndfuld, der udmærket kan leves ud på en kirkegård.

- **Naturlegeplads**

Hvor børn kan boltre sig mens forældre og voksne nyder kirkegårdens ro og miljø. Her tænker jeg det vigtigt at fortroliggøre den nye generation med kirkegårdens miljø.

- **Inddrage borgere til kirkerelaterede events/arrangementer**

Opbygge relation til borgere og brugere og gøre kirken og kirkegården mere gennemsigtig og udadvendt.

- **Retræte afdelinger**

At skabe en eftertænksom platform hvor fx tanker og minder kan få afløb, gerne med månedlige temadage med en retræteleder.

- **Vand, lille sø eller springvand**

Dét giver ro og inspiration og ikke mindst liv på kirkegården.

- **Prydhave – spændende samling af træer, buske og andre vækster**

At have en mangfoldighed fra planteverdenen med den rette opsætning er utrolig inspirerende at besøge.

- **Amfie teater til udendørs gudstjenester, fastelavn og meget andet**

Gør kirkegården til en spændende park for de levende – og flytter "kirken" ud i naturen.

- **Bier**

Har god erfaring med bier her på kirkegården med honning til fx høstfest, samt et spændende indslag for besøgende.

- **Kunstudstilling**

Bibringe kirkegården spændende indslag fra fx lokale kunstnere, der får lov til at benytte kirkegården til formålet.

- **Børnekirkegård**

Igen, at gøre den nye generation fortrolig med kirken og kirkegården. Kan man forstille sig der kan gives lov til de små at begrave deres små kæledyr på en lille særlig plads – det at begrave bliver ikke fremmedgjort.

- **Skovkirkegård**

En anderledes måde at have gravsted på og konceptet kræver meget plads. ■

**Den rigtige plante
På det rigtige sted
På det rigtige tidspunkt
Til den rigtige pris**

HJEMMEHØRENDE
Taks og Thuja til
din gravstedshæk.

**Hjorthede
Planteskole A/S**

Thuja, Taks og Buksbomhæk til kirkegårde

Se aktuelle priser: www.wittenbergplanteskole.dk

WITTENBERG
PLANTESKOLE

**Tlf. 28157370 - wplanteskole@gmail.com
www.wittenbergplanteskole.dk**

Der diskuteres om hvad vi skal bruge al den ledige plads på kirkegårdene til

- Indtil videre har vi bare sat nogle kartofler

KIRKEGÅRDEN har fået lov til at gengive Jens Julius' herlige tegning.

Vi er dem med det brede sortiment

- Buske, træer, stedsegrønne samt hække
- Rhododendron og surbundsplanter
- Roser, stauder, græsser og bunddække

Vejenbrød Planteskole A/S

Vejenbrødvej 25 - 2980 Kokkedal - Tlf. 48 28 01 77
www.vp-as.dk - salg@vp-as.dk

Digitalt Kirkegårdskort

OPMÅLING I HELE DANMARK

13	123	127	256	260	264
14	124	128	257	261	265
15	125	129	258	262	266
16	126	130	259	263	267

- Opmåling
- Kort
- Plejeplaner
- Rådgivning
- Protokoller
- Afsætning
- Ajourføring
- Nummerering
- 25 års erfaring

Landinspektørcentret A/S

Nygade 46 - 7400 Herring - tlf. 97 12 36 88
herring@lcdk.dk - www.lcdk.dk

STAMA Løvsuger

- Elektrisk fremdrift og 13 hk B&S Vandguard motor til sugeenheden.
- Overholder arbejdsmiljøkravene omkring støv.

STAMA Evo EL

- Hydraulisk drejelade - 1100 x 1800 mm.
- Affjedret foraksel.
- Lav læsehøjde.

NESBO Gasbrænder

- Effektiv og uden brug af kemikalier.
- Lille og let kørende.
- Med elektronisk tænding.

STAMA Parker EL

- Vedligeholdelsesfrie gelbatterier (ekstra udstyr).
- Lad med 3-vejs tip.
- Pålidelig og let at betjene.

STAMA Micro EL

- Smart og handy lille ståtruck med vippelad.
- Nem på- og afstigning.
- Kan leveres med blomsterstativ og andet tilbehør.

STAMA Mini EL

- Knækstyret og med vendbar førersæde.
- Servostyring.
- Hydraulisk tiplad.

STAMA Multi EL

- Med affjedret foraksel for god kørekømfort.
- Smal model med mange tilbehørsmuligheder.
- Servostyring.

SE OG PRØV DET
STORE UDVALG AF
STAMA MASKINER
HOS NEDENSTÅENDE
FORHANDLERE:

Almas Park & Fritid, Ålborg &
Brønderselv

Lyngfeldt A/S, Hadsten

Anker Bjerre A/S, Holstebro

Herning Skov, Have & Park A/S,
Herning

Vernas A/S, Vejle

Varde Have og Skovmaskiner ApS,
Varde

Hans Holm A/S, Tinglev

Sønderborg Skov- Park & Have
Maskincenter Aps, Sønderborg

Heden Maskinforretning A/S,
Ringø

Havdrup Maskinforretning A/S,
Havdrup

KUNST, KULTUR OG KIRKEGÅRD

Af Finn Dal, fd@herlufsholm.dk, Graver, Herlufsholm Kirkegård og
Jill Dalsgaard, jida@herlufsholm.dk, Assistent, Herlufsholm Kirkegård
Foto: Næstved ny fotoklub

Herlufsholm Kirkegård, der er en af Danmarks få privatejede kirkegårde, danner det kommende år rammen om en udstilling af kunst og nye gravminder.

For at igangsætte en debat om hele kirkegårdskulturen og derigennem forsøge at fremhæve vigtigheden af den enkeltes stillingstagen til behov og ønsker, afholder Herlufsholm Kirkegård en udstilling på kirkegården.

Fire meget forskellige kunstnere har fået til opgave ny-tænke et gravminde til henholdsvis Mindelund for Herlo-vianere, Familiegravsted og Urnegravsted i græs.

De involverede kunstnere er:

Gitte Christiansen, smed fra Christiania.

Bent Illum, trædrejer fra Næstved.

Knud Verner Knudsen, billedhugger og keramiker fra Næstved.

Filip Møller, billed- og stenhugger fra Horsens.

Hvor det er muligt vil kirkegården opstille bænke og

skabe "rum" til ro og fordybelse, og der vil ligeledes være udstillede kunstværker forskellige steder på kirkegården af Lyman Whittaker, Ivan Boytler, Per Ahlmann, Vagn Johansen og Else Lund.

Kirkegårdsleder Ulrik Christiansen fra Kerteminde kirkegård, der har erfaring fra tidligere udstillinger, har bistået med råd og vejledning, og Næstved ny fotoklub hjælper os med billedmaterialet. Udstillingen er åben fra den 8. september 2018 til september 2019.

I samarbejde med Næstved aftenskoole afholdes:

Foredrag "Tal om døden" - mandag d. 3. februar 2019

Med Journalist Esben Kjær og Præst Lotte Blicher Mørch.

Debataften - mandag d. 3. marts 2019.

Med Præst og fremtidsforsker Birgitte Kragh Engholm,

På nogle af kirkegårdens frie arealer er der allerede opsat enkelte kunstværker, så som pileflettede værker og en vindskulptur. Flere kunstværker vil blive opstillet rundt om på kirkegården i forbindelse med udstillingen.

Forperson ved Humanistisk samfund Lone Ree Milkær og Kirkegårdsleder Ulrik Christiansen.

Begge arrangementer afholdes i AGORA på Herlufsholm kostskole i Næstved kl. 19-21.

Workshop på kirkegården

Med inspiration fra Kerteminde kirkegård, afholder vi en workshop med 60 elever fra henholdsvis Herlufsholm kostskole og Hammer frie privatskole, i dagene 2. – 4. maj 2019.

Dag 1 taler børnene med forskellige fagfolk, såsom præst, læge, bedemand og graver.

Dag 2 samarbejder børnene med kunstnerne om at udforme gravminder efter børnenes egne ideer.

Dag 3 afholdes udstilling på kirkegården af børnenes værker.

Der vil igennem hele udstillingsåret være mulighed for rundvisninger.

Udstillingens kontaktpersoner:

Graver Finn Dal, tlf. 24281175 - fd@herlufsholm.dk

Assistent Jill Dalsgaard, tlf. 22981411 - jida@herlufsholm.dk ■

ÅBNINGSUDSTILLING

Kunst, kultur og kirkegård

HAR VI LAGT DEN DANSKE KIRKEGÅRD I GRAVEN?

Herlufsholm Kirkegård vil gerne i dialog med borgerne om hvordan kirkegården kan nytænkes som begravelsesplads og en oase - et frirum til sorgbearbejdning.

Udstillingen, der kommer til at løbe over et helt år, skal inspirere borgerne og vise, at kirkegården i virkeligheden har meget vide rammer for individuelle ønsker til gravstedet.

Vi har inviteret fire spændende og meget forskellige kunstnere til at give deres bud på tre bundne opgaver:

- Gravsted på plæne
- Familiegravsted
- Gravminde til Herlovianer Mindelunden

Udstillingens kontaktsvarlige:

Finn Dal Mobil 24 28 11 75
Jill Holst Dalsgaard Mobil 22 98 14 11

Udstillingen åbnes af gæstetaler provst Anna Helleberg Kluge:

**Lørdag d. 8. september 2018
kl. 11.00**

ved Kapellet på Herlufsholm Kirkegård
Herlufsholm Alle 169, 4700 Næstved

De bidragende kunstnere som vil være til stede på åbningsdagen er:

Bent Illum: Kunsthåndværker og trædrejer fra Næstved, der arbejder i naturens materialer.

Filip Møller: Billed-/stenhugger fra Horsens, der bl.a. arbejder med genbrugsgravsten.

Knud Verner Knudsen: Billedhugger fra Næstved. Arbejder skulpturelt i diverse materialer - stentøjsler, fiberbeton, gips, bronze, stål - samt i træ ind i mellem.

Gitte Christensen: Smed fra Kvindesmedien på Christiania. Arbejder med metaller og har lavet flere værker til forskellige kirkerum.

Kunstnerne skal bl.a. udforme et bud på et nyt gravminde til Mindelunden for Herlovianerne.

INSPIRATIONSKILDER

Tekst og foto: Anders Beck Larsen
anders@nyborg-kirkegaarde.dk

Nyplantede stauder i staudehaven på Egeskov slot juni 2018.

Har man større eller mindre sammenhængende arealer på kirkegården, som man gerne vil forskønne med nye beplantninger, er der megen inspiration at hente udenfor kirkegården.

Egeskov Slot på Midtfyn har en af de fineste parker i landet. Slotsgartner Peter Bonde Poulsen har her de sidste 20 år sat sit præg, og skabt mange spændende rum. I år har man valgt at omlægge staudehaven. Peter Bonde Poulsen har designet staudehaven og havearkitekt Janne Fuglsang har lavet planteplanen. Her er der plantet 100 forskellige stauder i 5 sektioner med 300 felter. Udover stauder

indgår græsser, buske og træer i beplantningen.

I 2015 blev livets have anlagt. Havens idé og design er udviklet af slotsgartner Peter Bonde Poulsen i samarbejde med greve Michael Ahlefeldt. Havens idé er fred og fordybelse og en stimulering af sanserne. Her er der arbejdet med farver, former og dufte, som giver oplevelser på alle årstider.

Universe

På Als blev Universe indviet i 2005. Parken indeholder mange inspirerende beplantninger. Stauder er her anvendt

Brug af Allium i kombination med stauder anvendes i udstrakt grad i Universe.

Løvehale i kombination med mørkerøde blåhat set i Trädgårdsförenings have i Göteborg.

Brug af stålkanter giver skarpe adskillelser mellem græs og stier i Trädgårdsförenings have i Göteborg.

i store sammenhængende flader i kombination med løg og mindre træer. Den Blomstrende Have er designet af Lise Bollhorn og med den vandt hun bronze til CHP Garden 2017. Haven er lavet for at trække naturen ind i haven.

Valbyparken

I 1996, da København var europæisk kulturby, blev der anlagt 17 temahaver i Valbyparken. Enkelte er sidenhen nedlagt og nye er kommet til. Det er et spændende sted for planteelskere, og der er megen inspiration at hente både med hensyn til indretning, plantevalg og plantekombinationer. Blandt de mange temahaver har Landskabsarkitekt

Jane Schul tegnet "den dynamiske have", som er anlagt i 2010. I haven er der opsat et skilt, hvorpå man kan se hvilke planter der indgår i haven, og hvorledes de er plantet. Planteprincippet er lavet ud fra 3 elementer: Karaktergivende planter med ledsageplanter, og derimellem bund og fyldplanter. Resultatet er en tæt beplantning, som ikke giver ukrudtet mange chancer. På samme måde er der i de andre temahaver opsat skilte med tegning og beskrivelser.

Havedesignere/Landskabsarkitekter

Dansk Planteskoleejerforening afholdt i 2010 en inspirationsdag med indlæg af Adrian Bloom, Noel Kingsbury

Den dynamiske have i Valbyparken med bl.a. sølvbynke, hakonegræs, duehoved, kærtpileurt og solhat.

Et kig på the Highline, hvor Piet Oudolf har anvendt mange planter hjemmehørende i det østlige USA.

Beplantning designet af Piet Oudolf ved The Battery på sydsiden af Manhattan.

---

og Jane Schul. Adrian Bloom og hans familie driver et staudgartneri og en stor park ca. en times kørsel nordøst for Cambridge i England. Parken er lavet i engelsk stil, hvor større og mindre grupper af planter væver sig ind i hinanden.

Noel Kingsbury er en engelsk havedesigner, som har arbejdet meget sammen med den hollandske landskabsarkitekt Piet Oudolf. De har hver især og sammen udgivet mange inspirerende bøger. Piet Oudolf har en hjemmeside med link til mange projekter, som han har lavet. I Sverige har

han stået for beplantningen i Sølvborg på sydkysten og i Skärholmen nær Stockholm. I Trädgårdsforeningens have i Göteborg kan man se beplantninger designet af både Piet Oudolf og af Jane Schul. Piet Oudolfs måske mest kendte beplantning er The Highline i New York, som er en godt 2 km lang park hævet over byen, hvor der er plantet mere end 500 forskellige stauder, buske og træer. På www.thehighline.org kan man finde plantelister og anden nyttig information. Har man bevæget sig helt til New York kan man på sydspidsen af Manhattan se en anden robust Piet Oudolf beplantning ved The Battery.

Bressingham Garden med Sølvlys 'Brunette' i forgrunden.

Udlægning af grus efter plantning af stauder på Nyborg Kirkegård.

Har man interessen for planter og spændende beplantninger er der naturligvis mange andre steder, hvor der kan hentes inspiration lokalt og i andre lande.

Etablering og vedligeholdelse

Når man går i gang med en større beplantning hos sig selv, er der et par vigtige ting man skal huske, for at holde om-

kostningerne til vedligeholdelse nede: Inden plantning skal jorden være fri for flerårigt ukrudt. Man skal plante så tæt, at planterne "lukker" efter 1-2 år. Efter plantning af stauder kan man med fordel lægge et 8-10 cm lag af vasket grus. Det holder det enårige ukrudt væk indtil stauderne lukker.

God fornøjelse. ■

NICODAN

Nicodan Teknik Aps Lysemosen 25, DK – 8600 Silkeborg
Tlf 8757 2055 www.nicodan.dk info@nicodan.dk

Professionel rod-, stød- og stubfræsning gennem 34 år

Hækfræsning

er et af vore mest efterspurgte fræseprodukter når man skånsomt og effektivt vil fjerne rødderne fra et vildvokset buskads eller en gammel hæk.

Hasselholm AB - Box 263 - SE-441 25 Alingsås
Tel. +46 (0)322-502 90 Fax +46 (0)322-551 80 -
www.hasselholm.se - info@hasselholm.se
Vort gratisnummer: 80 88 12 16

FRA GRÆSPLÆNE TIL URTETÆPPE

Tekst og foto: Christian Spure Hansen, nivaakirkegaard@mail.dk
Kirkegårdsleder, Nivå Kirkegård

Kampestenene omkring brønden fungerer som skjul for tudser og insekter.

Afklippet fra græsarealet er til stor glæde for fårene på nabomarken.

Ved Nivå Kirkegård ligger et græsareal på én hektar, som aldrig er blevet taget i brug. Det ligger synligt mod vejen, som det første man ser, når man ankommer til kirkegården.

Jeg startede som kirkegårdsleder i 2002. Dengang blev arealet gødsket én gang årligt og slået én gang ugentligt. Der blev brugt en del penge og timer på pasningen, men det så altid kedeligt ud.

Jorden består mest af ler, men nogle steder grus. I græsplænen groede flg. planter: Rødsvingel, Alm. Rajgræs,

engrapgræs samt store mængder af mælkebøtter.

Ændret pleje af græsarealet

I 2003 stoppede vi med at gødske arealet. I 2004 ventede vi med at klippe til mælkebøtterne var afblomstrede. Det år, og de følgende år, var marken helt gul af blomstrende mælkebøtter, det så flot ud. Vi prøvede herefter at klippe kun hver anden til tredje uge. Men det så ikke godt ud, på grund af store klumper af græsafklip efter hver klipning.

I 2009 talte jeg tilfældigt med en botaniker. Ved siden af kirkegården ligger en lille græshøj, hvor der engang har

Kirkegårdens Amazone vertikalskærer/slagleklipper med opsamler kan også bruges til at fjerne mos og opsamle blade andre steder på kirkegården.

Arealet er blevet mere spændende og med en langt større biodiversitet, end en stor klippet græsplæne.

stået en mølle. På højen, som botaniker Nils Juhl Madsen passer godt på, gror en masse sjældne planter. Jeg viste ham kirkegårdens græsplæne, og inde midt på arealet fandt vi en lille plet med blå klokkeblomster (liden klokke). Det fik mig til at tænke, at det kunne være flot med en vild blomstrende eng, som var smuk en større del af året, og ikke kun når mælkebøtterne blomstrede. Det skulle vel og mærke ikke være dyrere at vedligeholde end den nuværende græsklipning. Nils sagde, at jeg skulle lade græsset gro og slå det 2 gange årligt; omkring Sankt Hans og igen i september. Det var meget vigtigt at det afklippede græs hver gang hurtigt blev samlet op og fjernet fra arealet.

I 2010 fjernede vi indhegningen og lod græsset gro, undertagen på en trampesti igennem arealet. Der kom masser af mælkebøtter, tidsler, almindelig syre og almindelig røllike. Græsset blev slået og opsamlet af en entreprenør.

I 2012 prøvede vi selv at slå det høje græs, men vores maskiner var ikke velegnede. Vi havde en mindre slagleklipper med opsamler, men det var ikke effektivt nok og tog alt for lang tid.

I 2013 købte kirkegården en Amazone vertikalskærer/slagleklipper med opsamler. Den kan også bruges til at

fjerne mos og vertikalskære ved plænegravstederne, samt opsamle blade andre steder på kirkegården. Græsset fra marken blev kørt væk af en vognmand; der var i alt ca. 40m³. I 2014 var der meget mindre græs ved anden slåning i september.

Ændret pleje giver øget biodiversitet

I 2016, inspireret af materiale fra foreningen "Vild med vilje," lagde vi kampesten ud på marken omkring nogle store betonbrønde. Kampestenene fungerer som skjul for firben og tudser.

I 2018 er der en masse sommerfugle og andre insekter. Mælkebøtter, tidsler, rajgræs, engrapgræs er stort set forsvundet. I stedet er der masser af fløjlsgræs og rødsvingel. Nye arter er indvandret, blandt andet bugtet kløver, som er en indikatorart for en god blomstereng. Græsset bliver fortsat slået 2 gange årligt, det bliver ikke længere kørt væk af en vognmand, men i stedet slået lidt ad gangen over en længere periode og løbende læsset af på nabomarken, til glæde for fårene hos Nivå Fårelaug.

Uden meromkostninger til pleje er en kedelig græsplæne blevet et spændende afvekslende område, der bidrager til øget biodiversitet, beskytter grundvandet og opsamler kvælstof og CO₂ fra luften. ■

VIRKSOMHEDSPRIS TIL HERSTEDVESTER KIRKEGÅRD

Af Tommy Nilsson, tn@herstedvesterkirke.dk
Kirkegårdsleder, Herstedvester Kirkegård

Den 23. maj i år modtog Herstedvester Kirkegård årets virksomhedspris fra Albertslund kommune. Lars Gravgaard Hansen, formand for beskæftigelsesudvalget, overrakte prisen til kirkegårdsleder Tommy Nilsson, sammen med en check på 10.000 kr., til initiativer for de ansatte.

Jane Faigh er en af dem, der har fået lidt hjælp til at komme videre. Hun startede i virksomhedspraktik og er nu ansat i et 18 timers flexjob på Herstedvester Kirkegård. Foto: Simon Sørensen.

Gennem de seneste 3 år, har vi på Herstedvester Kirkegård haft stor succes med at modtage borgere fra Albertslund kommune, som alle har hver deres historik og grund til at være kommet ind i systemet.

For os er det vigtigt, at det er på deres præmisser, og med fokus på deres behov og udfordringer.

Vi fokuserer meget på den enkelte borger, som hver især bestemmer tempoet og sætter deres egne grænser. Det vi så prøver er at flytte de grænser så skånsomt som muligt, og få

borgeren til at flytte sig – engang imellem uden helt selv at opdage det!

Mange af de borgere, som der aktiveres hos os, har en interesse i at udvikle sig på en ny front, og de ser hurtigt, at kirkegården er et fredfyldt sted, hvor man ikke møder skrigende børn og umulige skemaer som man gjorde i børnehaven eller på skolen. Ej heller findes der en frygt for voldelige personer, ligesom man måske var vant til i jobbet som fængselsbetjent! Alt dette giver dem overskud og vi får skubbet dem i en ny retning, mod en ny tilværelse.

I gennemsnit er der 2-3 borgere aktiveret på kirkegården. De er her fra 5-15 timer ugentligt, og alle har et individuelt forløb, som starter med 13 uger hvor begge parter kan afprøve det.

Derefter bliver der lagt en langsigtet plan, som for de fleste gerne skulle udmønte sig i en afklaring i form af fastansættelse enten på Herstedvester Kirkegård, eller andre steder. Vi har jo ikke mulighed for at tage os af alle, men hvis vi kan få borgeren videre i systemet, og evt. i et flexjob eller lign. et andet sted, så er missionen i mine øjne løst.

Vi forventer at fortsætte samarbejdet med Albertslund kommune og jobcentret de næste mange år – eller sagt på en anden måde, så kan jeg mærke på medarbejderne på kirkegården, at vi ikke må stoppe det! De sætter alle en ære i at kunne gøre en forskel for de borgere vi får videre i livet, og der går ikke en dag, hvor de ikke spørger ind til den enkelte, hvis vedkommende er syg eller fraværende af anden årsag. Det beviser bare at denne løsning giver noget begge veje. ■

Virksomhedspris til Herstedvester Kirkegård

”Herstedvester kirkegård har gennem årene taget imod en række borgere i Albertslund, der befinder sig et svært sted i deres personlige liv og i deres arbejdsliv. Mennesker, der skal finde sig selv og deres vej på arbejdsmarkedet, og som skal have hjælp, omsorg og støtte.”

”I er blevet udvalgt fordi I gør en forskel og fordi I på forbi- ledlig vis har medvirket til, at unge har fået et fast tilhørsforhold og er blevet en del af noget og givet dem håbet og troen tilbage, håbet på, at de kan udvikle deres kompetencer og blive til noget, og vise, at netop de og deres talent er værdsat og efterspurgt”, sluttede formanden for beskæftigelsesudvalget.”

Citater fra www.albertslund.lokalavisen.dk

Champost®
Møglækkert til haven

"TÆNK PÅ KVALITETEN OG SPAR PÅ DRIFTEN" FORKÆL KIRKEGÅRDENS GRÆSPLENER, STAUDER, HÆKKE OG TRÆER

100 % naturgødet jord
godkendt til økologisk brug.*

Reducerer arbejdstiden
og øger plantens
vækstbetingelser.

Mindre spagnum.

Gødning lavet på hestemøg.

Komposteret og pasteuriseret.

Minimerer ukrudt markant.

VI SES TIL KIRKEGÅRDMESSEN I LØDDERUP

Champost® | Gærupvej 11 | 7752 Snedsted | Tlf.: 96191880 | e-mail: hg@champost.dk

* Jordforbedring er et ikke-økologisk produkt, der er godkendt til økologisk jordbrugsproduktion efter retningslinjerne i rådsforordning nr. 834/2007.

UDVIKLINGSPLAN – UDVIKLINGSPROCES?

Tekst og foto: Søren Trab Christensen, nykoebing-m-kirkegaard@mail.dk
Kirkegårdsleder, Nykøbing Mors Kirkegård

Plade i plæne. Max 10 plader under et træ. Symbolikken er livets træ; et blad falder til jorden (gravsten placeres "tilfældigt") og symboliserer dødsfaldet. Markante træer udvælges og forsøges fordelt jævnt på kirkegården.

Nykøbing Mors kirkegård er en lille bykirkegård på 4,5 ha. Der bor knap 10.000 i sognet. Der er ca. 100 handlinger om året, heraf omkring 25 jordbegravelser og resten brændinger, dog en faldende tendens for jordbegravelser.

Da jeg kom til kirkegården i 2011, var der allerede meget ledig plads i områderne med kistegravsteder. Der er to urneafdelinger. Den nyeste urneafdeling har hele tiden haft tilgang og i år laver vi den sidste del af anlægget. Den ældste urneafdeling er anlagt med bunddække og har siden 2011 åbnet mere op og fået flere ledige pladser, men stadig med en høj belægningsprocent.

Forskellig baggrund – forskellige tiltag

Vi har alle vidt forskellig baggrund og erfaringsgrundlag for at sidde i stillingen som kirkegårdsleder. Det er vores baggrund og personlighed, som er betydende for til de tiltag der iværksættes. Jeg er uddannet skov- og Landskabsingeniør (1996) og har arbejdet som selvstændig skov- og landskabsingeniør inden for det Kommunale (Morsø, Vesthimmerland og Viborg). I 2011 startede jeg som kirkegårdsleder på Nykøbing Mors kirkegård og havde ingen erfaring med kirkegårdsverdenen. Men som skov- og landskabsingeniør er jeg uddannet til drift og tiden som entreprenør, har udviklet evnen til at

Staudegravstedsanlægget blev ikke nogen succes. Der var ikke nogen efterspørgsel, og det er endnu ikke taget i brug.

være fleksibel, nytænkende, løsningsorienteret og serviceminded. Som person er jeg meget åben overfor nye løsninger, metoder og samarbejde.

Et aktivt kirkegårdsudvalg

I 2012 var der menighedsrådsvalg og det nye menighedsråd etablerede et kirkegårdsudvalg. Dette udvalg har lige fra begyndelsen været meget aktivt og interesseret i kirkegården. Der er ikke altid enighed til møderne, men de afvikles gennem en saglig debat og med demokratiet i højsædet.

Snart begyndte udvalget at arrangere kirkegårdsvandring og ekskursioner til andre kirkegårde. Især det sidste gjorde at vi blev inspireret af de mange anlæg og gravstedstyper vi så. Vi begyndte at tale om nye gravstedstyper, vi skulle have på vores kirkegård. Vi havde besøg af stiftets kirkegårdskonsulent. Han var meget imødekommende overfor de tiltag vi havde på tegnebrættet, men påpegede at øst-vest orientering af kisterne skulle opretholdes.

Vi indførte herefter følgende gravstedstyper: Plade i plæne (kun urner), Staudegravsteder (både urner og kister), græsgravsteder til kister (både helt og delvis græsdækket, og kun i det område af kirkegården der er lagt ud til parkkirkegård).

På efterfølgende kirkegårdsvandring blev de ny anlæg vist frem og vi var sikre på succes, men den blev ikke fuldstændig. Plade i plæne er taget godt imod, ligesom en del traditionelle kistegravsteder er omlagt til græs. Der imod er staudegravstederne aldrig taget i brug. Den begrænsede succes, skyldes nok især at vi tilgik opgaven forkert. Vi havde jo ikke lavet en brugerundersøgelse

(altså hvilke gravstedstyper blev efterspurgt); vi arbejdede øjeblikkeligt med praktiske løsninger og primært famlede vi egentlig i blinde ved at udnytte ledig plads til at anlægge vore "gode idéer".

Behov for en plan

Dette belyser behovet for en plan. Her er kursen stukket ud, og det praktiske er håndgribeligt, og endnu mere vigtigt, er der tanker bag en udviklingsplan, der giver den en substans, som rækker langt frem i tiden. Planen giver også tryghed og fremdrift for kirkegårdens personale, da menighedsrådet gennem planen har udstukket en kurs, som de ansatte kan forholde sig til og har nemt ved at efterleve. Vi fik dog en meget vigtig ting ud af vores arbejde, nemlig at vi fremadrettet ville arbejde med runddeling af kirkegården i form af "grønne oplevelsesrum".

Inspiration fra ERFA-gruppen

Til et ERFA-møde i Kolding, var udviklingsplan på dagsordenen og der blev udvekslet erfaringer om arbejdet med en sådan, og om hvilke landskabsarkitekter der kunne løfte opgaven.

Jørn Skov (kirkegårdsleder i Tønder), fremhævede at arbejdet med udviklingsplanen skal være en proces, så tanker og nye idéer kan få tid til at blive vendt og drejet. Ligeledes påpegede han vigtigheden i at man lokalt gør sig nogle tanker omkring udviklingen af kirkegården, inden man vælger at benytte ekstern hjælp.

En god dag, hvor jeg fik mange input med hjem og senere forelagde for kirkegårdsudvalget. Herefter ændrede vi vores arbejde med udviklingsplanen, og begyndte at tale om

kirkegårdens værdier. Kirkeværgen havde erfaring med denne proces fra erhvervslivet og var tovholder.

Credo – ”jeg tror”

Vi udarbejdede et Credo (latin: ”jeg tror”). Frit fortolket

CREDO:

Nykøbing Mors kirkegård er for de levende.

Mission:

- Kirkegården er en kristen begravelsesplads, men med mulighed for at begrave afdøde med andre religioner.
- Kirkegården er et sted med rekreative muligheder, hvor der er fred til sorgbearbejdelse.
- Kirkegården skal være en grøn oase for byens borgere, hvor de kan opleve byens historie. Kirkegården skal være et sted man ønsker at tage ejerskab af.
- Kirkegården skal vise sognets historie.
- Kirkegårdens ansatte skal give brugerne en god og saglig vejledning. De skal også kunne lytte til de efterladte og deres sorger.

Kirkegårdens **interessenter** er:

- Efterladte og brugere
- Ansatte, herunder ledelse.
- Leverandører
- Menighedsråd
- Lovgivning

Det er besluttet at **fokusere** på ønsker og behov fra

- Efterladte og andre brugere
- Lovgivning (Menighedsråd mm, herunder økonomi)

betyder det vores overbevisning, vores holdning, til kirkegården. Vi debatterede ud fra spørgsmål som ”hvad vil vi med vores kirkegård?”, ”hvad er kirkegården for et sted?”, ”hvad skal kirkegården tilbyde?” og mange andre spørgsmål. Resultatet blev følgende:

Mål:

- Efterladte og andre brugere
  - Det skal være muligt for efterladte at aftale møde med en præst i forbindelse med besøg på kirkegården. Evt. formidlet af kirkegårdspersonalet.
  - De ansatte er ikke uddannede i sorghjælp, men bør undervises i empati
  - Ordensregler skal afspejle den fredelige atmosfære
  - Ansatte hilser på besøgende og får dem til at føle sig velkomne på kirkegården
  - Klausuler og vedtægter skal begrænses til et absolut minimum.
  - Der etableres pladser med bænke.
  - Der bør udarbejdes folder med de forskellige fredede gravpladser og kort forklaring til de enkelte gravpladser.
  - Brugere kan, hvor det er ønskeligt, inddrages i det praktiske arbejde.
  - Der afholdes ”kirkegårdsvandring” hvert år.
  - Til brugere der ønsker det, og som har angivet e-mailadresse, sendes kvartalsvis information med ”hvad sker der på kirkegården”.
- Lovgivning (Menighedsråd mm, herunder økonomi)
  - Alle regler og forordninger overholdes nøje. Ved tvivls spørgsmål rejses spørgsmålet i Kirkegårdsudvalget, som kan bringe det videre til Menighedsråd mm.

En spændende proces

Processen med at udarbejde Credo’et skabte, ud over en spændende debat, en fælles holdning og enighed om kursen. Med credo’et slår vi fast, at vores kirkegård grundlæggende er for pårørende/besøgende. Selvfølgelig er det en kirkegård, en begravelsesplads, men det er jo de pårørende og andre besøgende vi møder og det er dem vi står til rådighed for.

Under Mission, er det beskrevet, hvad vi vil med vores kirkegård.

Vi er nu klar til at begynde arbejdet med at udfærdige en egentlig udviklingsplan, som skal beskrive det praktiske arbejde. Og nu ved vi, at alle de tiltag vi vil foretage på vores kirkegård, skal understøtte vores Credo og opfylde den udarbejdede mission.

Udvalget, menighedsrådet har udstukket en kurs, som formidles til ansatte, pårørende og øvrige besøgende, men også til kommende menighedsråd. Et nyt menighedsråd har selvfølgelig mulighed for at ændre, men det er vores håb at man fremadrettet vil forholde sig til og efterleve det udarbejdede Credo.

Når vi føler at vi er kommet langt nok i arbejdet med udviklingsplanen, vil vi overveje behovet for ekstern hjælp. Et sådant arbejde og proces kan kun gennemføres af et aktivt udvalg, der er engagerede og bevidste om det ansvar de har påtaget sig, ved at gå ind i et menighedsråd. Det er min holdning at menighedsrådet/kirkegårdsudvalget skal være aktivt involverede i arbejdet med udviklingsplanen fra start til slut. ■

Droner giver digitale kort på en simpel, sofistikeret og økonomisk måde!

Det er ikke så kompliceret at oprette digitale kort korrekt. Der er mange penge at spare ved at gøre det rigtige undervejs. Vi vejleder dig og sikrer, at du får den bedst mulige basis og viden.

Ortofoto er brugt til kortlægning. Alt er skalerbart og kan måles.

Det digitale kort forenkler og sparer penge. Forskellen på et digitalt kort og et papirkort er, at det digitale kort kan anvendes til al virksomhed på kirkegården, og at det løbende kan opdateres. Det danner grundlag for seriøst arbejde. De tegner enkelt mål, planlægger og justerer aktiviteterne:

- Gravregister
- Planlægning af arbejdet på kirkegården
- Pleje- og vedligeholdelsesplaner inkl. træbevaring
- Tidsmåling
- Planlægning af nye anlæg
- Oversigt over gravstens tilstand og sikring af disse
- Arbejdsgrundlag for entreprenører

Vi leverer helhedsløsninger og viser vejen. De behøver ikke at kunne tegne kort selv. Det klarer vi. Når kortene er klar, kan vi tage os af opdateringer; så kan De fokusere på vigtigere ting. Vi hjælper hele vejen.

Kontakt os for mere information. De finder vores kontaktinformation i bunden af siden.

Hilsen

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Fredrik Hansson'.

Fredrik Hansson, VD Swescan.

Droneteknik med kunden i fokus. Swescan har siden 2013 været på forkant, når det drejer sig om at tegne kort baseret på forfinet teknik. Vi anvender droner, som flyver på forudindstillede ruter. Derefter har vi en tæt kontakt med kunden, når vi fremstiller digitale kort. Med ortofoto som basis for kortene får De et godt overblik. Mange tilfredse kunder kan bevidne vores gode, eksakte og effektive samarbejde.

Referencer, store som små: Göteborg, Malmö, Helsingborg, Landskrona, Häljarp, Ekerö, Båstad, Kvistofta, Höör, Karlstad, Bromölla, Nyköping, Huddinge, Umeå m.fl.

Vi leverer til:

Kontakt Danmark:
Kim Mortensen +45 51 96 16 07
e-mail: kim.mortensen@swescan.dk

SWE > SCAN
Ortofoto og kirkegårdskort

www.swescan.dk

Kontakt Sverige:
Fredrik Hansson +46 721 88 01 01
e-mail: fredrik@swescan.se

SANSEHAVE

Joanna Baron-Christensen, 7450job1@km.dk
Kirkegårdsleder, Lillerød Kirkegård

Et ledigt areal på Lillerød Kirkegård er omdannet til en sansehave. Til efteråret skal området rammes ind af forskellige frugtbuske og træer.

Det aktuelle areal overskud på Lillerød Kirkegård giver blandt andet muligheden for at afprøve en sansehave. En sansehave som kan give mange gode oplevelser og som skal pirre og stimulere sanserne.

Helheden er skabt ved brug af planter. I højbedene, udført af kirkegårdens gartnere, blev der plantet forskellige krydderurter; så som havemalurt, merian, pebermynte, karryplante, fransk estragon, citronmelisse, salvie, nellike, timian, lakridsplante, porse og mange andre. Centralt vokser der lindetræer (*Tilia platyphyllos* `Rubra`) med en

rund bæk placeret neden under.

Til efteråret er det planlagt at arbejde videre på sansehaven, hvor vi, ved plantning af et særligt udvalg af både buske (især frugtbuske) og træer, vil skabe et rum.

Sansehaven på kirkegården kan bruges på to måder:

- Som nydelse, afslapningshave, et opholdssted, hvor havens stimulans af sanserne kan give ro.
- En meget mere aktiv måde; aktiv involvering i pasning. Brugere af kirkegården, frivillige, folk som er i sorg, kan indgå aktivt i det praktiske havearbejde med at så, se planterne spire, luge, klippe, høste, fjerne visne blade, osv.

Højbedene, der er lavet af kirkegårdens gartnere, er tilplantet med en mangfoldighed af krydderurter.

Det er planen at frivillige og pårørende skal inddrages i pasningen af sansehaven fra 2019; der er allerede en liste over frivillige, der gerne vil deltage.

Lillerød Kirke holder hvert år i maj måned en sommerfest for medarbejderne og kirkens korps af frivillige. I år var et af punkterne på programmet bl.a. en rundvisning på kirkegården, med en særlig fokus på de nye ting der blev lavet på kirkegården. På den måde har vi fået de første friske frivillige, som vil gerne være med til at passe krydderurterne. De fleste af de frivillige savner havearbejdet,

fordi de er fx flyttet til en lejlighed med en lille altan. De glæder sig til at komme her og hygge sig med højbedene. Med sansehaven kan vi på kirkegården skabe et rum der kan give lidt fællesskab, lidt aktivt havearbejde og lidt nydelse. Et sted hvor man kan snakke om savn og sørge, og ikke føle sig helt alene... ■

RUM TIL FORDYBELSE

Tekst og foto: Birgit Møller Bach, birgitmbach@gmail.com
Landskabsarkitekt

I skoven opleves der frodig skovbund og det flimrende spil imellem lys og skygge.

Lige så snart man går gennem lågen på kirkegården, kan man mærke roen sænke sig. Her bliver byens larm lukket ude og der er rum til stilhed og fordybelse.

En mor går med sit ivrigt snakkende barn ved hånden og længere nede har en ældre dame sat vandkanden på sin rollator og er på vej for at vande de nyplantede blomster på gravstedet. Der er fuglesang og duft af friskhed og bøgetræerne står friskgrønne omkring hele kirkegården.

Kirkegården er frodig og blomstrende, der er områder med traditionelle hækomkransede kistegravsteder, haver med små urnegravsteder, fællesplæner med store fuld-

kronede træer, der kaster en let skygge over området og en blomstereng, hvor det svirrer med sommerfugle.

Der er sket rigtig meget på kirkegårdene de sidste 30 år, hvor begravelsestraditionerne har ændret sig, så flere og flere bliver kremeret og urnenedsat og mange vælger at blive spredt over åbent hav. Det betyder, at der ikke er behov for så mange kistegravsteder som tidligere, men er det et problem?

Kirkegårdene skal udvikles

Mange kirkegårde har taget udfordringen op, og har udarbejdet udviklingsplaner, så der målrettet arbejdes med

En ekstensiv drift med en klippet græssti gennem en blomstereng og en bæk, hvor man kan sidde og nyde stilheden.

Træer giver kirkegården rummelighed og markerer årstidernes skiften.

Forskellige siddepladser indbyder til fordybelse.

at udvikle kirkegårdene, så de fortsat er frodige, smukke og blomstrende. Hvor naturen inviteres ind, mens der stadig opretholdes en ro og orden, der er karakteristisk og vigtig for vores begravelsespladser.

De danske kirkegårde er unikke, og et stykke bevaringsværdig kulturhistorie. Men det er vigtigt, at de udvikles, så de fortsat er smukke rammer om begravelseskulturen, og at et gravsted på kirkegården er et attraktivt valg for de pårørende. Det skal sikres, at kirkegårdene ikke bare forfalder i spredte gravsteder på tomme plæner omkring store flader med grus.

I stedet at er det vigtigt at udvikle den lokale identitet og karakter, så der stadig er oplevelser og årstidsvariation til eksisterende og kommende gravsteder. Der må indtænkes nye begravelsesformer, driften skal minimeres og der skal sørges for lokal afledning af regnvand. Men det er absolut ikke uforeneligt med smukke og harmoniske kirkegårde.

Det er fint at de aktive gravsteder bliver samlet, så der ind imellem er pauser, hvor naturen kan indfinde sig. Græstæpper, fuldkronede træer, blomstereng, skov og lund kan sagtens indpasses på de fleste kirkegårde, så kirken får frodige og grønne omgivelser. ■

BRUGER VI GRAVSTEDS- AREALET RIGTIGT

Tekst og foto: Jørn Skov,
tonder-kirkegaard@mail.tele.dk

Den 1. generation af urnegrave på Tønder Kirkegård lever kun lige op til Kirkeministeriets minimumskrav til størrelsen.

De store ledige arealer på de danske kirkegårde rejser spørgsmålet om vi anvender gravstedsarealet godt nok, eller vi lader os styre af regnearksmodeller, og glemmer brugerne af kirkegårdene.

Urnegravsteder

I Kirkeministeriets vejledning om størrelsen af urnegravsteder, der blev udarbejdet på et tidspunkt, hvor der var langt færre tomme arealer på kirkegårdene, blev det fastlagt, at en gravplads til en urne skal være på minimum 0,5 m². På mange danske kirkegårde er afdelingerne med urnegravsteder tilsyneladende ofte planlagt ud fra den for-

udsætning, at minimumskravet er lig med maksimum for et urnegravsted.

I Tønder har vi for få år siden taget den tredje generations urnegravsteder i brug. I 1985 blev den første afdeling (Urnegrav 1) taget i brug. Den klippede 'paryk' viser at vi er i en grænseegn og dermed er anlægget blevet påvirket af den tyske tradition, i brugen af formklippede benved. Størrelsen svarer til minimumskravet fra Kirkeministeriet og det er muligt at nedsætte tre urner i gravstedet.

Ved etableringen af den anden generation af urnegravste-

Den 2. generation af urnegrave på Tønder Kirkegård er en smule større end 1. generation. Der må nedsættes 3 urner i begge typer af urnegrave.

Når gravstederne ligger tæt, opleves ikke den samme komfortzone omkring det enkelte gravsted. God plads mellem gravstederne er også med til at fastholde en større del af kirkegårdens areal som en levende del af kirkegården.

der (Urnegrav 2) i 1989, blev størrelsen af gravstedet gjort større end gravstederne i Urnegrav 1. Antallet af urner der må nedsættes i disse gravsteder blev fortsat fastlagt til tre urner, altså den enkelte gravplads blev større end minimumskravet.

I 2013 blev det igen nødvendigt, at etablere yderligere en afdeling med urnegravsteder (Naurlund). I planlægningsfasen blev erfaringerne fra de to tidligere afdelinger analyseret. Samtidig forholdt vi os til, hvordan vi oplevede brugernes ønsker om beplantning og udsmykning af gravstederne. Her oplever vi, at der kommer flere og

flere pynte- og mindeting på dem, og dermed er der behov for mere plads på det enkelte gravsted. Disse analyser og vurderinger medførte, at den nye afdelings gravsteder igen blev større. Vi tog udgangspunkt i en kistegravplads, der blev gjort knap så dyb, gennem etablering af en kasse i takspur, til afløsning af den traditionelle ryghæk. Samtidig blev antallet af urner der kan sættes ned i gravstedet reduceret til to.

Erfaringer

Erfaringerne fra de tre afdelinger er, at de supplerer hinanden rigtig godt, for de har forskellige karaktertræk.

Den 3. generation af urnegrave på Tønder Kirkegård er væsentligt større end de 2 første. Det giver bedre mulighed for placering af pynte- og mindeting på gravstedet.

Særligt opleves en stor tilfredshed blandt brugerne med, at urnegravstederne er blevet større, og de muligheder for individuel udsmykning af gravstedet det medfører. Det står i kontrast til gravstedets beplantning, hvor brugerne har fokus på, at den er i harmoni i forhold til de øvrige gravsteder i afdelingen.

Ud over de traditionelle urnegravsteder, oplever vi flere gange om året, at pårørende vælger at anvende en kiste-gravplads som urnegrav. Det skyldes både, at de er større og dermed er der flere muligheder for, at indrette gravstedet individuelt, samt at andre områder på kirkegården kan have en stor personlig betydning for dem.

I forhold til takstberegningerne arbejder vi på gravstedsniveau, og ikke i m², da omkostningerne i primært er knyttet til aktiviteten på det enkelte gravsted, og ikke til arealet af dette.

Plænegrave

De store afdelinger med plænegrave til urner, er mange steder præget af den samme tankegang, nemlig hvor små kan disse grave etableres, i stedet for hvordan gives der plads og luft omkring det enkelte gravsted.

I 1979 blev den første af to afdelinger med urnegravsteder

i Tønder etableret (Urneplænen). Her blev det enkelte urnegravsted placeret, så det havde samme areal som et standard dobbelt kistegravsted. Det vil sige, at der er aktivitet i en større del af kirkegårdsarealet, end på en sammenlignelig afdeling på Middelfart Kirkegård. På en afdeling som denne, hvor gravstederne ligger tæt, opleves der ikke den samme komfortzone omkring det enkelte gravsted, som modellen fra Tønder giver.

Omkostningerne til driften af plænegravene i Tønder er primært knyttet til plejen af gravmindet og de blomster med videre der sættes på det, og at omkostningerne til klipningen af græsset i afdelingen kun betyder lidt. Ses der på den samlede driftsomkostning for kirkegården, er det underordnet om græsarealerne er placeret i store plæner, eller om de er en del af et plænegravsareal.

Afslutning

Udfordringen med de stadig stigende tomme arealer gælder også for Tønder Kirkegård. Den øgede plads har i mange år medført, at der er skabt en bevist udviklingsretning for kirkegården, hvor det enkelte gravsted gives mere plads. Det opleves som en værdi for det enkelte gravsted og det værdsættes af kirkegårdens brugere. Samtidig medfører det, at en større del af kirkegårdsarealet bliver fastholdt som en levende del af kirkegården. ■

LEDIGE AREALER SÆLGES FRA

Tekst og foto: Christian Christensen, cch@km.dk
Kirkegårdsleder, Vinderup Kirkegård

Grusstier og tomme gravsteder er lagt i græs.

Ledige arealer, der aldrig har været i brug, sælges fra.

Der er stoppet for salg af gravsteder i en næsten nyanlagt afdeling.

På Vinderup Kirkegård lukkes overflødige afdelinger og ledigt areal sælges fra.

Vinderup kirkegård har et samlet areal på 25.000 m². Gennemsnitlig har vi 50 nedsættelser om året, hvor ca. 1/3 er kistebegravelser; svarende til 15 kistebegravelser pr. år og 35 urnenedsættelser.

Igennem de seneste 4 år har vi taget 38 nye kistegravsteder i brug og 45 nye urnegravsteder.

I samme periode har vi sløjftet 100 gravsteder, og fornyet ca. 100 gravsteder; dvs. ca. 25 pr. år.

Vi har i slutningen af 2017 lukket for salg af gravsteder i 3 afdelinger, og lagt gange og tomme gravsteder ud i plæne og nogle enkelte gravsteder er plantet til med stauder. Derudover er en ny anlagt afdeling i 2013 blevet lukket. I forbindelse med provstesynet i 2018, er det besluttet at de afdelinger, der ligger hen i græs og hvor der ikke har været foretaget nogen nedsættelser, skal sælges fra. ■

ULFBORG KIRKEGÅRD ER BLEVET GRØN

Tekst og foto: Jens Dejgaard Jensen,
jdi@skk.dk

Der er etableret en hvælvet græsflade omkring kirken, uden plejekrævende stensætninger og kantsten.

For mange tomme gravsteder. En mængde ophobede gravsten fra nedlagte gravsteder. Noget skulle der ske – og det er godt i gang, med støtte fra kirkegårdskonsulenten.

Ulfborg kirkegård, beliggende i Ulfborg Kirkeby lidt nord for Ulfborg, mellem Holstebro og Ringkøbing, er ændret meget de senere år. Kirkegården havde for mange tomme gravsteder, en masse gravsten fra sløjfede gravsteder – og hvad skulle man dog stille op?

Graver Tina L. Møller fortæller: ”Vi havde et møde med vores kirkegårds konsulent, Mette Fauerskov, og ud fra det skitseforslag hun lavede, har vi selv arbejdet videre med den inspiration og de råd vi fik”.

Skitseforslaget er udarbejdet i 2011, og her er de råd, som konsulenten gav:

- Stensætninger, trappetrin og betonkantsten omkring kirken fjernes, og der laves en hvælvet græsflade i stedet.
- De aktive gravsteder koncentrereres omkring kirken, med

En gang med perlesten omlægges til plæne – det forenkler plejen mod diget, som har naturpræg.

Ulfborgs dige er godt for planter og smådyr – og for øjet. Jordsatte dige er bedst sikret mod erosion og udskridning når de er bevoksede med græs, bregner og blomster.

Plænegravsteder er indordnet if. udviklingsplanen mellem eksisterende traditionelle gravsteder øst for kirken.

Et goldt dige, der luges, brændes og trimmes alt for meget. Et oplagt sted at spare på medhjælpstimerne.

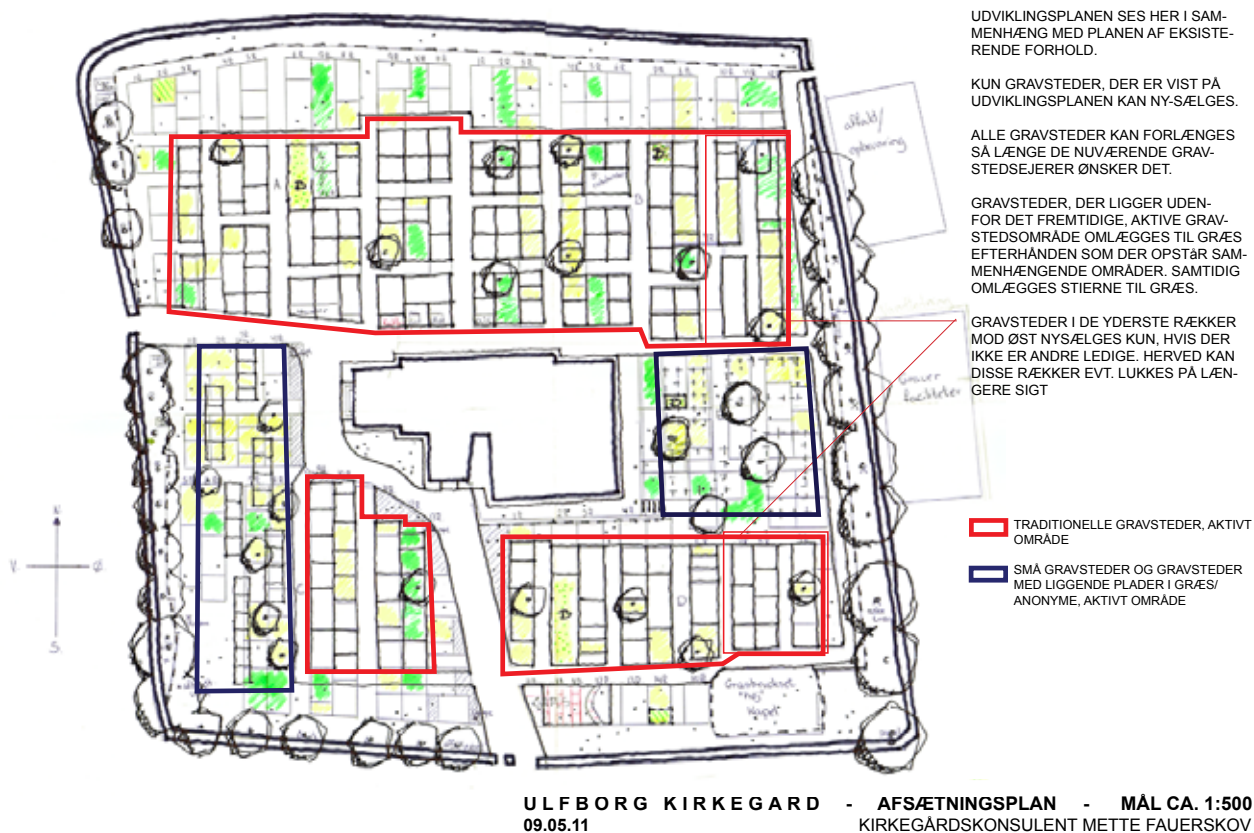
ca. 6 årlige dødsfald er der netto-tilgang af ledige gravsteder. En bred bræmme af græs etableres langs digerne efterhånden som det bliver muligt.

- Ledige gravsteder og gravsteder med registrerede gravminder kan tilplantes med bunddækkende buske/stauder.
- Areal med traditionelle urnegravsteder gives en særlig karakter ved at plante 4-5 mindre flerstammede træer.
- Areal med gravsteder med plade i græs disponeres, så kun hver 2. gravplads udnyttes – pladerne må ikke ligge for tæt. Både til kiste og urne. Her plantes også

træer, der kan give karakter til området.

- Anbefaling: Forslaget godkendes og beslutningen indføres i menighedsrådets protokol.
- Anbefaling: Forslagets konsekvens for valgmuligheder af gravsteder og gravstedstyper skal fremgå af kirkegårdens vedtægt.

Og graveren har arbejdet ihærdigt med planen. I dag ligger kirken på en lille grøn bakke uden de forstyrrende sten-sætninger og kantsten. De forskellige gravstedstyper findes på kirkegården. Registrerede gravminder er opstillet

Kirkegårdskonsulent Mette Fauerskovs skitseforslag til Ulfborg Kirkegårds fremtid.

på tomme gravsteder, så giver de karakter til hele kirkegården. Det gør de ikke, når de står henne i et hjørne. Området omkring kirken er grønt, og det grønne breder sig fra diget og ind på kirkegården.

Plejeniveauer

Ulfborg kirkegård lader naturen råde på kirkegårdens diger – ”de trimmes i august og jeg fjerner også lige mælkebøtkehovederne”, fortæller Tina. Resultatet er et frodigt dige med vilde blomster, som kræver en meget lille arbejdsindsats.

Denne sommer lægger graveren en gang med perlesten

mellem dige og plæneareal i græs. ”Det bliver nemmere at passe på den måde”, fortæller Tina, ”og nu har folk vænnet sig til at gå på græs. I begyndelsen var de ikke meget for det. Vi skal nok beholde stien ind til kirken, men ellers tror jeg godt vi kan lave flere stier med græs”.

Besparelse

Medhjælpstimetallet er blevet beskåret med ca. 350 timer de senere år. Tinas vurdering er, at området hvor gravsteder og græsarealer er blandet, ikke er hurtigere at passe end tidligere – men det er selvfølgelig andre arbejdsgange der skal bruges. ■

TILBUD
40 stk. køreplader
10x3000x1100 mm
12.500,- ex. moms

BESKYT UNDERLAGET OG ETABLÉR ADGANGSVEJE

Køreplader i kraftig 10 mm genbrugsplast, med skridsikker struktur på den ene side for bedre greb.

KANTBÅND
25 meter
H: 15 cm / T: 3 mm
245,- ex. moms

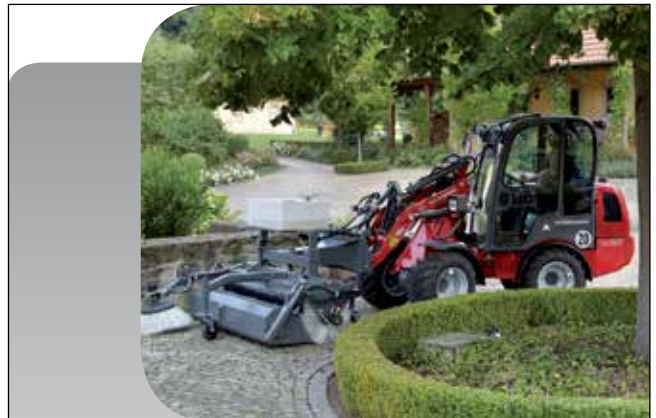
KANTBÅND ER YDERST EFFEKT SOM UKRUDSBARRIERE

Få skarpe afgrænsninger mellem græsplæne, gangarealer og blomsterbede.

www.danbox-plast.com

Tlf. 86 46 10 55

DANBOX

Minilæssere i flere størrelser

Med markedets laveste driftsomkostninger er Weidemann minilæssere til kunden, der forventer kvalitet og pålidelighed.

Med et produktsortiment på over 40 forskellige maskiner og et redskabsprogram, hvor kun fantasien sætter grænser, er det muligt at finde den maskine, der passer præcis til arbejdsopgaverne.

WEIDEMANN

Stemas Maskinsalg A/S
Tolsagervej 2, 8370 Hadsten
86 43 49 00
www.stemas.dk
stemas@stemas.dk

STEMAS
member of JMM GROUP, Scandinavia

”Rigtig god og overskuelig messe, med super gode tilkørsels- og parkeringsforhold”
Citat, besøgende i 2016

Maskiner Under Broen er en maskinmesse primært for mindre maskiner og udstyr til anlæg, pleje og vedligehold af park og vej områder – altså både på belægninger, grønne områder og i jorden. Messen henvender sig til professionelle brugere af maskiner og udstyr.

Som noget nyt bliver der i år et specielt golf område, da udstillingen, som tidligere hed DGA-Demo, afholdes sammen med Maskiner Under Broen.

Vi ses i august 2018 til Maskiner Under Broen – stedet hvor fagfolk møder fagfolk!

- ✓ Gratis adgang
- ✓ Nem tilkørsel og gode parkeringsforhold
- ✓ Faglige indlæg

HENT DIN GRATIS BILLET PÅ

maskinerunderbroen.dk

MASKINER UNDER BROEN

22.-23. AUGUST 2018 – BEGGE DAGE KL. 9-17

Gammel Strandvej – Middelfart

Arrangør: Maskinleverandørerne – Park, vej og anlæg

[Facebook.com/maskinerunderbroen/](https://www.facebook.com/maskinerunderbroen/)

[LinkedIn.com/company-beta/18096075/](https://www.linkedin.com/company-beta/18096075/)

[Facebook.com/maskinerunderbroen/](https://www.facebook.com/maskinerunderbroen/)

[LinkedIn.com/company-beta/18096075/](https://www.linkedin.com/company-beta/18096075/)

KIRKEGÅRDSUDVIKLING PÅ ET LAVPRAKTISK PLAN

Tekst og foto: Tommy Christensen,
tcchristensen@outlook.dk

Marstal kirke.

I løbet af mine 22 år som Kirkegårdsinspektør i Svendborg, har jeg været brugt som sparringspartner for flere af de mindre kirkegårde i Svendborg og Fåborg-Midtfyn provstier. Efter jeg er gået på pension, er jeg blevet tilbudt hvervet som konsulent for kirkegårdene i Bogense Provsti, samt for kirkegårdene på Ærø.

På alle kirkegårde i Danmark oplever man et meget stort overskudsareal; tomme kistegravsteder som ligger ubrugte hen. Mange af disse tomme gravsteder er belagt med perlesten, hvilket nemt kan komme til at synes lidt trøstes-

løst og trist. Problemet er jo opstået på grund af en meget stor ændring i den danske begravelsestradition. Man er i forhold til tidligere tider begyndt at brænde vore døde. Et rummeligt gravsted er i dagens Danmark typisk på 1 til 1,5 m², hvor det før i tiden ofte var på 8 til 15 m².

Den danske kirkegård er udfordret med de ændrede begravelsesskikke; her tænker jeg også skovbegravelser, spredning af aske over åbent vand og de mange anonyme urnenedsættelser. Den danske kirkegårdskultur har altid været kendetegnet ved stolte og respektfulde traditio-

Den danske kirkegård er fyldt med perler som denne, som skal passes på.

ner omkring vore døde, og kirkegårdsanlæg med et højt plejeniveau. Tager man de pessimistiske briller kan få øje på at den danske kirkegård er mere under afvikling end udvikling.

”Det må vi bestræbe os på at gøre noget ved synes jeg”. Ligesom begravelsestraditionerne ændrer sig, må kirkegården ændre sig og det er nødvendigvis ikke så uheldigt endda. Kirkegården skal gøres interessant i folks bevidsthed ved at skabe smukke grønne anlæg, som udover at fungere som begravningsplads med fred og ro til eftertanke, skal være lokalområdets kulturelle og botanisk interessante frirum/mødested. Med andre ord, vi der tænker og arbejder med den danske kirkegård skal være bedre til at sælge ”varen” og os selv.

Konsulent for de mindre kirkegårde

Efter at have fungeret i branchen i mange år, gik jeg for kort tid siden på pension. Ikke noget med seniorordning

eller andet nedtrapning her, nej her var tale om en ”Kold Tyrker”. Jeg har altid levet og åndet for mit arbejde med det grønne område, og ikke mindst de sidste 22 år som kirkegårdsinspektør i Svendborg. Jeg har i den forbindelse været en del brugt som sparringspartner og konsulent for flere af de mindre kirkegårde i Svendborg og Faaborg – Midtfnys provstier. Fyns Stift og Svendborg provsti har altid bakket op og udvist mig stor tillid i forbindelse med dette arbejde, hvilket har været værdifuldt for den del af mit daglige virke.

Jeg må indrømme at jeg aldrig har været ret god til at sidde stille og gøre ingenting, så jeg tænkte at jeg, udover børnebørn og foreningsarbejde, måske kunne tilbyde mig til de mindre kirkegårde for sparring og udveksling af tanker og ideer. Men inden jeg kom så langt, blev jeg kontaktet af Bogense provsti, som havde hørt at jeg gav mig af med den slags og om jeg mon kunne tænke mig at besøge de små kirkegårde på Nordfyn. Det er selvfølgelig

De tomme pladser er for dominerende.

det enkelte menighedsråd der bestemmer, om de vil have besøg og om de har et sådant behov. I Bogense provsti er der 30 små kirkegårde og jeg har holdt orienterende møder med både gravere og menighedsråd. At der både er et ønske og et behov er der ingen tvivl om, der er allerede 15 kirkegårde på venteliste og de første 4 er klar. Efterfølgende har jeg fået henvendelse fra kirkegårdene på Ærø, dem er der 6 af og de er meget charmerende og egne, en spændende opgave.

Et lavpraktisk forløb

Et forløb som jeg tilbyder det, er typisk at jeg som forberedelse besøger kirkegården på egen hånd, så jeg så nogenlunde ved hvad jeg skal forholde mig til. Efterfølgende mødes jeg med gravere, kirkeværgen og alle dem i menighedsrådet som har lyst. Vi går kirkegården grundigt igennem, jeg hører hvad de siger, alt bliver vendt og jeg sparker ind med tanker og ideer i forhold til det aktuelle

sted, med dets kvaliteter og udfordringer. Hvilke muligheder er der for anvendelse af det overskydende areal, skal det tilsås med græs eller skulle man hellere tilplante? Har man de typer gravsteder som efterspørges i dagens Danmark, og om ikke det var en ide at lave de traditionelle urnegravsteder noget større, når nu man har så meget plads osv.

Typisk har man et ønske om at få kirkegården drejet henad til det mere parkagtige, måske med fritliggende gravsteder harmonisk placeret i al frodigheden. Væk med alle perlestenene og alle de overflødige meter hæk, og ind med græs og spændende stauedeplantninger eller busketter garneret med små træer hist og pist, hvor og hvis der plads til sådanne.

Denne øvelse skal helst ikke give graveren en masse merarbejde, så det er vigtigt at træffe de rette beslutninger og

Her skal man være meget forsigtig, for mere idyllerisk kan det ikke blive. Nørre Nærrå kirkegård.

Rise kirkegård Ærø.

Charmerende men upraktisk, Det bevarede gravminde bør hvis muligt stå på den oprindelige plads.

Der er rigtig mange af de hækomkransede gravsteder der ikke er aktive, men hækkene skal klippes.

bruge de gode robuste og selvhjulpne planter, og anvende dem på den rigtige måde. Resultatet skulle gerne blive en mere spændende arbejdsplads for de ansatte og en god oplevelse for kirkegårdens brugere og besøgende.

Problematikken omkring overskudsareal har givet menighedsrådet og dets ansatte muligheden for at servere deres ydelser på en langt mere spændende og attraktiv måde. Kirkegården skal stadig være et fredfyldt sted, med plads til fordybelse og en velassorteret begravelsesplads til vore døde, et sted man har lyst til at komme, også mens man er oppegående.

En fremtidsvision

Afslutningsvis skriver jeg en detaljeret rapport om kirkegården, den aktuelle tilstand og hvad man kan gøre for at ændre på tingene. Noget om plantevalg og udformning af gravstedstyper og om den ønskede udvikling for kirkegår-

den fremover; et vigtigt dokument at læne sig op ad i den daglige drift, hvis alle parter synes der er ramt plet med fremtidsvisionen. At fremtidsudvikle en kirkegård er ikke noget der sker hen over en nat, det er et langtidsprojekt, som skal være formuleret, beskrevet, vedtaget og kendt af det til enhver tid siddende menighedsråd og deres ansatte. Arbejderne der skal udføres kan være så store, at det kræver økonomi og hjælp udefra og ikke mindst planlægning. Et skridt af gangen, altid i forhold til udviklingsplanen, stille og roligt: Målet ligger altid ret forude når blot man går den rigtige vej.

En dejlig måde at trappe ned på, men også en god måde at bevare kontakten til arbejdsområdet på, med rigtige gode oplevelser og spændende udfordringer. Man møder mange dejlige mennesker og dygtige kolleger. En "win win situation" for alle parter ☺ ■

NYE GRAVMINDER PÅ SCT. OLAI KIRKEGÅRD

Tekst og foto: Steen Jensen, info@steenjensen.dk
Sten- og billedhugger

Den nye afdeling på Sct. Olai Kirkegård består af fire terrasser. For at understrege den lille niveauforskel, skal højden på hække og gravminder være forskellig på de enkelte terrasser.

I 2016 fik jeg en opfordring til at indsende et forslag til en gravmindekongurrence. Konkurrencen var udskrevet af det Nordiske Forbund for Kirkegårde og Krematorier.

Det var en åben konkurrence, hvor alle borgere i de nordiske lande kunne deltage. Et af kriterierne var, at stenene skulle være i tråd, med Nordisk kirkegårds-kultur. Det var problematisk, fordi vore kirkegårde og gravminder er meget forskellige.

Idéen

Jeg valgte at lave en sten serie hvor jeg brugte de tre enkle figurer cirklen, trekanten og firekanten, samt de samme figurer i en halveret udgave, så man yderligere fik en halvcirkel, en lille trekant og et rektangel. Inspirationen var de nordiske kirker, der er opbygget, næsten udelukkende, kun med disse tre symboler. Min oprindelige tanke, var at stenene kun skulle være plader, som skulle erstatte de traditionelle plader i plæne.

Tanken blev dog hurtig udvidet til også at omfatte sten, som

Gravminderne består af tre enkle figurer; cirklen, trekanten og firkanten, samt de samme figurer i en halveret udgave. De enkelte figurer kan samles på forskellig vis, og udbygges som et modulsystem til fx familiegravstedet.

mindede om klassiske monumenter. Det gav lidt problemer med forankring, så stenene kunne leve op til standarden for monumentsikkerhed, det var dog et løseligt problem.

Det svære i konkurrencen var at vælge hvilken kombination jeg ville deltage med i konkurrencen. Jeg valgte to kvadrater, to små trekanter og en halvcirkel. Som dekoration indhuggede jeg et hoved og to vinger, så stenen fremstod som en engel. Jeg erfarede efterfølgende, at beskuernes fantasi er begrænset, så folk så englen men ikke systemet, og dets muligheder.

Sct. Olai Kirkegård

På Nordisk kongres, som i 2017 blev afholdt i København, skulle de vindende forslag findes. Mit forslag var ikke blandt de vindende forslag. Men under en af pauserne, kom jeg i snak med Steen Henriksen, der er kirkegårdsleder i Kalundborg. Steen fortalte om en ny afdeling på Sct. Olai Kirkegård i Kalundborg, hvor de ville lave fire terrasser med urnesten.

Terrasserne havde ikke en stor højdeforskel, derfor ville de visuelt skabe en effekt ved at lave en lav hæk på den

På den nederste terrasse ligger gravminderne i plan med jorden. På de øvrige terrasser er gravminderne opretstående.

første terrasse, en lidt højere på den næste osv. Det samme ønske havde de også til stenene; at de skulle have forskellig højde på de forskellige terrasser.

Her kom modulerne rigtig til deres ret, på nederste terrasse ligger de som traditionelle plæne plader, de øvrige er sokkelsten. Jeg lavede en lang række skitser, som kirkegården kunne vælge ud fra. Danske stenhuggerier havde lovet at kirkegården kunne låne 16 sten; det vil sige fire sten på hver terrasse. Stenene står nu på Sct. Olai Kirkegård i Kalundborg, som et forsøg. Der er i skrivende stund ikke solgt nogle af stenene, men der har været stor interesse for afdelingen; både fra brugerne af

kirkegården, men også fra de ansatte, så formentlig er det kun et spørgsmål om tid inden de første sten står med navn og symbolik.

Efterskrift

Når man laver en sådan en konkurrence, ender det ofte med at de konkurrerende sten ikke kommer længere end til projektstadiet. Derfor er der al mulig grund til at takke Sct. Olai Kirkegård, som havde både mod og vision til at få stenene ud på kirkegården.

Hvis I kommer forbi Kalundborg, bør I kigge ind og se resultatet med egne øjne. ■

Lyngge Naturgødning ApS
e-muld

**Muld • Spagnum • Barkflis • Træflis
Topdressing • Grus • Granitskærver**

Levering med lastbil eller afhent selv
Container udlejning

www.l-n-g.dk - også i bigbags

Slangerupvej 16 · 3540 Lyngge · 48 18 73 50

Træ

- beskæring
- plantning
- fældning
- flytning

rodfræsning og rådgivning

Vognmandskørsel

Slåning af naturgræs

Tree Care ApS

Ingegårdsvej 11 · 4340 Tølløse
www.ks-treecare.dk
E-mail: ks@ks-treecare.dk

Steen Kristensen Tlf.: 59 18 50 77
Kim Poulsen Tlf.: 43 45 11 90

www.vmloader.dk | 9744 1700 | 6161 6942

Vinderup Maskiner A/S

Kontakt en VM Loader forhandler i dit nærområde

Vinderup & Nykøbing | Vinderup Maskiner | 9744 1700 | 6161 6942
Sønderborg | Sønderborg Skov - park & have | 7443 4050
Varde | Varde Have og Skovmaskiner | 8615 6302
Køge | Minitraktorgården Køge | 5599 3737
Næstved | Minitraktorgården | 5572 5376
Hornslet | Elite Service | 7521 0940

Besøg www.vmloader.dk og se det fulde produktprogram

1022LX (22hk)
PRIS
117.800,-

1026LX (26 hk)
PRIS
144.800,-

Kubotamotor, 3 cyl. m/vandkøling, Hurtigskift
Redskabshydraulik i joystick og komplet lypspakke

Priserne er excl. moms

**TWINCA
DUMPER**

Twinca Contractor ES-800

Contractor ES-800 har sakselift og højtip. Det betyder, at du kan arbejde effektivt og spare både tid og penge. F.eks. kan du fylde en container eller et lad hele vejen rundt og undgå spild.

Kører på el
Autostyrtøj
Lastkapacitet op til 1000 kg.
Driftstid: op til 14 timer
Hastighed: 0-6 km/t

Vejl. udsalgs pris
74.900Dkk
ekskl. moms.

Twinca Contractor E-500

Contractor E-500 er en smal model med kun 80 cm i bredden og lastkapacitet på 500 kg.

Kører på el
Autostyrtøj
Lastkapacitet op til 500 kg.
Driftstid: op til 5 timer
Hastighed: 0-6 km/t

Vejl. udsalgs pris
52.900Dkk
ekskl. moms.

Alle vore maskiner er produceret i højeste kvalitet med lav vedligeholdelse og ergonomisk design.

Kontakt
Dan-Sand
DSN A/S · TLF. 96 56 41 00 · WWW.DANSAND.COM
for uforpligtende demonstration.

Dan-Sand

RING 96 56 41 00

Alle priser er eks. moms og fragt. Forbehold for trykfejl & prisstigninger.

DSN AS
N.A. JENSENSVEJ 1,
TORNBY
9850 HIRTSHALS
WWW.DANSAND.COM

KURSTILBUD:

ENERGISEMINAR FOR KREMATORIEBRANCHEN

NFKK

Programmet for energiseminaret, der afholdes af NFKK i dagene 8. – 9. november 2018, er nu på plads.

Seminaret afholdes i Stockholm og varer fra frokost d. 8. november til frokost d. 9. november, med en fælles middag om aftenen d. 8. november.

Sted:

Scandic Hotel Klara,
Slöjdgatan 7,
111 57 Stockholm.
Telefon 08 - 723 72 00

Pris:

3.600 SEK pr. deltager, ekskl. moms og overnatning.

Inkl. to frokoster, aftensmad, samt kaffe for- og eftermiddag.

Tilmelding:

Senest den 7. oktober 2018 på mail: malou.ravelin@skkf.se.

Tilmeldingen er bindende, men kan overdrages.

Overnatning:

Der er reserveret værelser på Scandic Hotel Klara. Deltagerne skal selv bestille og betale værelser. Se mere på www.nfkk.eu eller på www.dkl.dk

---

Program

Torsdag d. 8. november

- 12.00 – 13.00 Fælles frokost
- 13.00 – 15.00 Arbejdsmiljø – nye risici? Radioaktive implantater, støv og varme askeskuffer
 - Therese Geber-Bergstrand, Lunds Universitet
 - Mauricio Alvarez, Strålsäkerhetsmyndigheten
 - Claes-Anders Malmberg, ACAMA
- 15.00 – 15.30 Kaffe
- 15.30 – 17.00 Brændselstyper - Miljøaspekter og erfaringer med drift. Hvordan får vi en god brændselsøkonomi
 - Joachim von Stedingk, Von Stedingk Kommunikation
 - Torleif Örn, kirkegårdschef, Örebro
 - Torbjörn Samuelsson, krematorieteknisk rådgiver, SKKF
- 19.00 Fælles middag

Fredag d. 9 november

- 08.00 – 10.00 Varmegenindvinding – hvordan og til hvad kan overskudsvarmen. Drift af varmedrevne kølemaskiner m.m.
 - Bo Edberg, Energitransport E&S AB
 - Mikael Wilén, Sandudds krematorium, Helsingfors
 - Torbjörn Samuelsson, krematorieteknisk rådgiver, SKKF
- 10.00 – 10.30 Kaffe
- 10.30 – 12.00 Solenergi – Erfaringer og omkostninger
 - Jonas Helander – Energiengagement
 - Harald Ringstad, seniorrådgiver KA, Oslo
 - Tom Olsen, Fælleskrematoriet, Ringsted
- 12.00 Fælles frokost og afslutning ■

KATO-IHI minigravere

Salg - service - reservedele

KATO-IHI 12VXE

1260 kg · Motor 13 HK · Udskydelige bæltter 870/1130 mm
Japansk kvalitet · Servo proportional joystick

Følg os på
Facebook

KATO IHI

Kontakt Vagn Hansen 23 67 88 44 (Sydjylland) eller Brian Sandfeld 24 81 44 88

BRDR. HOLST SØRENSEN A/S
FOR FREMTIDENS LANDBRUG, BYGGE & ANLÆG

TLF. 76 88 44 00 · WWW.BHSRIBE.DK

Én maskine

- Hundredevis af
redskabsmuligheder

Ring for demonstration
Vi kommer gerne ud og viser
maskine og redskaber frem

AVANT
Danmark

Løvsuger

8" slange tager granafdækning

Besøg vores 3500 m² showroom på Århusvej 12, 8670 Låsby - hverdage 8.00 - 16.00

Græsklipper

Miljørive

Standardskovl

www.avant.dk

Jylland - Låsby - Tlf: 8695 7522

Sjælland - Hørve - Tlf: 5965 6037

Kirkegårdsleder ved Roskilde Kirkegårde.

Stillingen som kirkegårdsleder ved Roskilde Kirkegårde er ledig til besættelse pr. 1. november 2018. Stillingen er en tjenestemandstilling, som aflønnes efter lønramme 36 løntrin 49 for tjenestemænd i staten, folkeskolen og folkekirken og lønnen udgør på nuværende tidspunkt kr. 48134,04 pr. måned og pension efter lov om tjenestemandspension. Roskilde Kirkegårde består af 3 kirkegårde, Østre Kirkegård med kapel, samt Gråbrødre Kirkegård og Gl. Vor Frue Kirkegård i alt ca. 14 ha. De 3 kirkegårde har tilsammen ca. 250 begravelser / urnenedsættelser om året. Derudover varetager Roskilde Kirkegårde p.t. kirkegårdsdriften på yderligere 4 kirkegårde i et kontraktstyret driftssamarbejde.

Kirkegårdslederen har det daglige ansvar sammen med kirkegårdsudvalget og vil sammen med overgartneren udgøre kirkegårdsledelsen. Der er p.t. 23 medarbejdere på kirkegårdene i vækstsæsonen,

1 medarbejder i kapel samt 3 medarbejdere i administrationen. Medarbejderne arbejder i mindre medarbejdende grupper.

Som kirkegårdsleder,

- skal du i samarbejde med overgartneren stå for den daglige drift af kirkegårdene
- skal du videreudvikle den fysiske planlægning af Roskilde Kirkegårde
- har du opgaver i forbindelse med begravelser og urnenedsættelser
- har du kontakt til kunder, leverandører og samarbejdspartnere
- har du - ved delegation fra menighedsrådet – personaleansvaret for alle medarbejdere
- har du ansvaret for et trygt arbejdsmiljø og en velfungerende arbejdsplads
- skal du fortsætte og udbygge samarbejdet med kirkegårdsudvalg, menighedsråd og Domkirkens administration

Vi forestiller os, at du,

- har en uddannelse som f.eks. hortonom, have- og parkingeniør, skov- og landskabsingeniør, jordbrugsteknolog eller med lignende kvalifikationer
- har erfaring med ledelse

- har erfaring med driftsstyring af grønne områder
- har indsigt i maskiner til grønne områder
- har en åben, engageret og ærlig ledelsesstil
- har en veludviklet evne til at prioritere og planlægge
- kan bevare roen og overblikket, når tempoet bliver højt
- har økonomisk forståelse
- er fortrolig med anvendelse af IT
- har en god mundtlig og skriftlig formuleringsevne og ser kommunikation som en væsentlig ledelsesopgave
- har kendskab til folkekirken og kirkegårdsdrift (vil være en fordel) .

Vi kan tilbyde,

- et spændende og udfordrende job med alsidigt indhold
- en arbejdsplads der giver mulighed for personlig udvikling
- et godt socialt arbejdsmiljø med samarbejde som omdrejningspunkt

Nærmere oplysninger om stillingen kan fås ved henvendelse til Roskilde Domkirkes administration på telefonnummer 46 35 16 24, hvorfra der henvises til menighedsrådsformand Anne Rosendal efter d. 10 august.

Læs evt. mere om Roskilde Kirkegårde på www.roskildekirkegaarde.dk – mulighed for besøg på kirkegården aftales med Kirkegårdskontoret på 4635 0890

Menighedsrådet vil indhente referencer og straffe- og børneattest i forbindelse med ansættelsen.

Løn- og ansættelsesvilkår for tjenestemandsansatte kirkegårdsledere reguleres af tjenestemandsløven samt af centralt fastsatte regler om løn- og ansættelsesvilkår for tjenestemænd på statens og kirkeministeriets område.

Ansøgningen med relevante bilag sendes til 7156fortrolig@sogn.dk

Ansøgningsfrist: 27. august 2018 kl. 12.00. Ansættelsessamtaler forventes afholdt d. 18.-19. september.

Ansøgere, der udtages til 2. runde d. 26. september, må påregne at deltage i en ledelsestest forinden.

SUSANNE HØEGH HANSEN

Tekst og foto: Susanne Høegh Hansen,
sh@maribokirkegaard.dk
Kirkegårdsleder, Maribo Kirkegård

I forbindelse med FDK's og DKL's årsmøde besøges bl.a. Maribo Kirkegård. Kirkegårdsleder Susanne Høegh Hansen fortæller her om Maribo Kirkegård og sig selv.

Klostret

Man kan ikke præsentere Maribo Kirkegård uden først at nævne Domkirken, som oprindeligt var en birgittinsk klosterkirke. Klosteret blev grundlagt i 1416 på foranledning af Dronning Margrete I, og blev opført efter den hellige Birgittas forskrifter, med stor inspiration fra klosteret og klosterkirken i Vadstena. Det var også herfra der i 1416 blev sendt munke til Maribo for at "grunde" klosteret, der kunne huse 60 nonner og 25 munke. Kongen gav klostret ret til at anlægge en købstad, som fik navnet Maribo. I sin glansperiode var klostret meget rigt og ejede blandt andet flere herregårde og over 400 bøndergårde.

Ved Reformationen i 1536 blev klosteret ophævet og i stedet omdannet til et adeligt jomfrukloster, der bestod indtil 1621, hvor det blev ophævet af Christian IV. Bygninger og ejendomsbesiddelser blev skænket til det nyoprettede Sorø Akademi. I mellemtiden var klosterkirken overgået til også at være sognekirke, da byens gamle landsbykirke (Skimminge Kirke) brændte i 1596.

Helt tilbage til klostertiden er der foretaget begravelser under kirkens gulv. Her blev blandt andet Christian IV datter Leonora Christina begravet. Efter sit lange fangenskab i

Selv om det er en stor kulturændring at blive ansat på en kirkegård, har jeg ikke fortrudt mit skifte.

Maribo Domkirke. Kirken blev domkirke i 1804, da Lolland-Falster blev udskilt som et selvstændigt stift. Under kirkens gulv ligger bl.a. Leonora Christina begravet.

"Millionærgangen" rummer mange store og rigt udsmykkede gravsteder.

PROFIL > SUSANNE HØEGH HANSEN

Blåtårn, kom hun til Maribo i 1685, hvor hun indtil sin død i 1698, boede i de bygninger, der var tilbage af munkeklostret lige syd for kirken.

I 1805, stort set samtidigt med at klosterkirken overgår til at blive Domkirke, udsendte Kongen en forordning, der forbød begravelser inde i kirken, idet man "ikke finder det sømmeligt, at bygninger, indviede til det Højeste Væsens dyrkelse, tillige afbenyttes som gemmesteder, der overgives til forrådnelse."

I samme ombæring blev det besluttet, at alle købstadskirker inden 2 år skulle have egne kirkegårde.

Kirkegården

Herefter begynder man for alvor at begrave uden for kirken og kirkegården begynder at tage form. I dag strækker kirkegården sig ud fra kirkens øst gavl, mod syd ned til Sønderø, og dækker et areal på ca. 36.000 m².

Den ældste del af kirkegården er området øst for kirken, som er domineret af de gamle lindetræer, der opdeler området i mindre gravrum. Det er mange år siden man stoppede med at anlægge nye grave i dette område, som derfor fremstår som et parkområde med gamle historiske gravsteder. Det er også her man finder en mindesten fra den gamle Skimminge Kirkegård.

De gamle lindetræer er meget karakteristiske for området, men er ved at nå en alder, hvor de begynder at udgøre en sikkerhedsmæssig risiko for områdets besøgende. Derfor er flere træer blevet fældet, og personligt mener jeg at tiden er ved at være moden for en udskiftning. En anden mulighed ville være at styne træerne, men set fra et økonomisk og ikke mindst fagligt perspektiv, mener jeg at en udskiftning vil være det rigtigste at gøre.

Igennem de seneste 200 år er kirkegården blevet udvidet ad flere omgange, og den sidste udvidelse blev lavet i 1985, hvor Engen blev anlagt i den sydlige del af kirkegården, helt ned mod Sønderø. Det er et yderst vellykket gravrum, som indeholder kendt og ukendt fællesgrav. Det er blevet så populært blandt byens indbyggere, at nærvæd 90% af alle urnerne bliver nedsat her. Derfor bliver en af de kommende års helt store udfordringer, at få skabt nogle nye gravsteds typer oppe på selve kirkegården, som kan "konkurrere" med Engen, og ikke mindst udsigten over Sønderø.

Der er to hovedstier ned gennem kirkegården, hvor den ene går under navnet "millionærgangen". De fleste af gravstederne er fra starten af 1900 tallet, og vidner om en tid, hvor man lod status og rigdom skinne igennem når familie-

gravstedet blev anlagt. Gravmonumenterne er store og rigt udsmykket, og gravstederne er ofte indrammet med smedjernsgitter, kæder eller granitkanter. Mange af gravstederne er registreret i gravminde-databasen over bevaringsværdige gravsteder på Lolland og Falster. Her kan man læse om gravstederne og dem der ligger begravet.

Et spørgsmål der i øjeblikket bliver debatteret i kirkegårdsudvalget og provstiuudvalget er, hvorledes vi på bedste vis bevarer disse gravsteder, som har en uvurderlig værdi for kirkegården. Mange af gitrene er ved at være slidt og på mange af gravstederne er beplantningen blevet så stor, at den beskadiger monumenter og indramning.

I forhold til kirkegårdens størrelse, er økonomi og antallet af smedjernsgitre ikke nemt forenelige. Det vil altid være et svært spørgsmål, hvor mange penge, der skal bruges til bevaring og hvor mange, der skal bruges til nyskabelse. Kirkegården skal til stadighed kunne fortælle historien om livet der var. Det gøres i høj grad gennem de gamle gravsteder, som både fortæller om personers liv og betydning for lokalsamfundet, men det er i høj grad også en fortælling om en kirkegårdskultur under konstant udvikling...

Lidt om mig selv

Jeg er 38 år, født og opvokset i Maribo. En uddannelse som anlægsgartner har ikke altid ligget i kortene, men efter HTX og en tur rundt i Australien med rygsæk, blev min interesse vakt for det grønne område. I 2001 startede jeg på Anlæggartner uddannelsen på Vilvorde i Roskilde og var heldig at få læreplads på Fredensborg Slot, i den Reserverede Have. Det var en utrolig spændende og meget lærerig tid. Ud over Fredensborg Slot var jeg hos LK Anlæg i Helsingør, for til sidst at afslutte min uddannelse ved Næstved Kirkegårde. At komme på kirkegård var en kæmpe kulturændring. Forundringen var stor og spørgsmålene var mange, men stille og roligt blev forundringen forvandlet til en spirende interesse for kirkegårdsdrift. Efter jeg i 2007 var med til at lave et GIS-baseret driftsstyringsprojekt, valgte jeg at læse til Jordbrugsteknolog indenfor Landskab og Anlæg.

Da stillingen som Kirkegårdsleder på Maribo Kirkegård blev ledig sidste efterår, kunne jeg ikke lade den mulighed, stå uprøvet hen. Jeg søgte, og 1. oktober overtog jeg efter Bent Rasmussen. Det blev et farvel, ikke kun til Næstved Kirkegårde, men også til arbejdet ude i marken. Arbejdet som kirkegårdsleder er spændende og meget afvekslende, og jeg har ikke fortrudt mit skifte, men interessen og glæden ved det gartneriske arbejde vil altid være der, så når der en sjælden gang imellem er tid til det, så trækker jeg gerne i arbejdstøjet. ■

KORT NYT

1

Fossilfri og CO₂-neutral krematoriedrift

er målet for de svenske krematorier inden 5 år, if. Kyrkogården 2018/3. Allerede nu er halvdelen af krematoriernes energiforbrug baseret på bio-diesel, altså brændstof baseret på vegetabilsk eller animalsk olie/fedt. Omstillingen fra ordinær fyringsolie til bio-diesel har kun kostet mindre justeringer af anlæggene. Meget bio-diesel er baseret på palmeolie, men holdningen er at dette skal undgås: produktionen af palmeolie medfører rydning af naturskov i bl.a. Indonesien.

2

Kremation i de nordiske lande

I Sverige er kremationsprocenten steget en lille smule i forhold til 2016, og var i 2017 på 81,3. I Norge er det 41,5 % af de afdøde, der kremeres.

I Finland øges kremationsprocenten hvert år, og er nu oppe på 53,25. For 10 år siden, i 2007, var det kun 36,25% af de afdøde finner, der blev kremeret. 2016 var det første år, hvor mere end halvdelen af finnerne blev kremeret.

Islands eneste krematorium ligger i Reykjavik, og havde 789 kremeringer i 2017. Det svarer til en kremationsprocent på 35,85. Også på Island øges andelen af kremeringer hvert år.

Danmark har fortsat nordens højeste kremationsprocent på 83 i 2017.

Kilde: www.skkf.se

3

Militærkirkegården Arlington løber tør for plads

Den nationale militærkirkegård Arlington nær Washington DC er en populær begravelsesplads for amerikanske soldater og deres pårørende. Hvert år foretages der ca. 7.000 nedsættelser på kirkegården og med den tilgang forventes det, at kirkegården vil være fyldt op om ca. 25 år.

Som reglerne er nu, skal en soldat have været mindst 1 dag i aktiv service, eller have fået tildelt æresbevisningen 'Medal of Honour', for at være berettiget til en plads på kirkegården. Kirkegårdens administration overvejer nu at ændre disse regler, så soldaterne fremover enten skal være faldet i krig eller have modtaget 'Medal of Honour'. Det vil iflg. beregningerne nedsætte antallet af nye nedsættelser til ca. en tolvtedel af det nuværende niveau.

Det er dog et ømtåleligt emne for mange krigsveteraner, der således ville være afskåret for at få en gravplads på hæderkronede og traditions-

rige kirkegård, og derfor har protesteret mod forslaget. Kirkegården vil derfor prøve at afdække mulige løsninger på problemstillingen gennem en offentlig opinionsundersøgelse, før der træffes en endelig afgørelse om hvem der fortsat skal have ret til en gravplads på kirkegården.

Kilde: www.smithsonianmag.com

4

Trusler om opgravning af urner

To ældre mennesker i Kävlinge i Sverige er blevet ringet op af en person, der udgav sig for være ansat ved den lokale kirkegård. I begge tilfælde blev de ældre bedt om at betale et beløb på 5.000 henholdsvis 7.000 svenske kroner. I modsat fald, ville deres pårørendes urne i mindelunden blive gravet op. De blev desuden bedt om at oplyse deres kontonummer mv.

Sagerne er meldt til politiet, der endnu ikke har fundet frem til, hvem der står bag de ubehagelige opringninger.

Kilde: www.sydsvenskan.se

5

Vejledning om kirkegårdsvedtægter

Den nye vejledning om udformning af kirkegårdsvedtægter er nu færdig og kan ses på www.altomkirkegaarde.dk. Vejledningen er blevet til i et samarbejde mellem Kirkeministeriet, Landsforeningen af Menighedsråd, Danmarks Provsteforening, Foreningen af Danske Kirkegårdsledere, Forbundet af Kirke- og Kirkegårdsansatte og stiftskontorcheferne, og er tænkt som inspiration til arbejdet med at udforme kirkegårdens vedtægt.

Vejledningen bygger på de gældende love og regler, der regulerer forholdene på kirkegården. Som bilag er der udarbejdet en skabelon til en kirkegårdsvedtægt, der kan inspirere kirkegårdsbestyrelsen eller menighedsrådet til at overveje, hvilke øvrige regler for kirkegården, der skal være gældende lokalt.

Vejledningen omtaler også de overordnede bestemmelser om beregning og fastsættelse af takster for kirkegårdens ydelser.

6

Velkommen til nye kolleger

Sally Thorning Enevoldsen tiltræder den 1. september som administrationschef ved Hjørring Kirkegård og Krematorium.

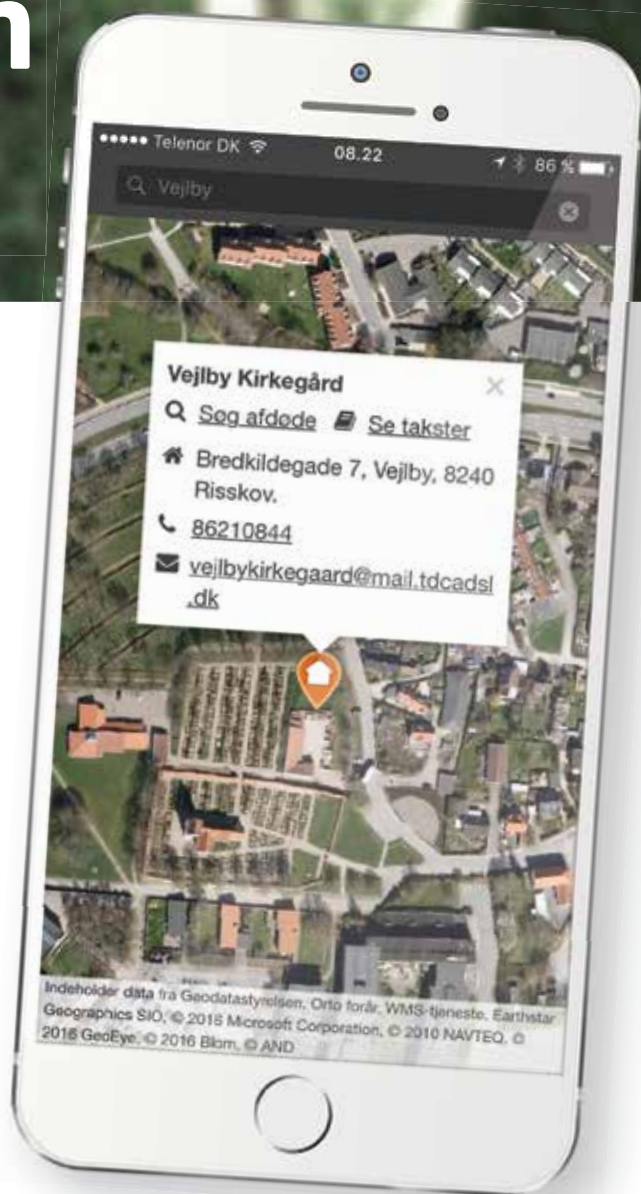
Find gravsted Gratis app til din smartphone

Gør det let for kirke- gårdens besøgende

En GRATIS service, som alle kirkegårde kan tilmelde sig. På www.findgravsted.dk eller via den nye app vises placeringen af alle kirkegårdens gravsteder, samt takster og kontaktoplysninger.

Fås til både Android og iPhone (iOS).

Nu med over
1000 tilmeldte
kirkegårde

**Kontakt EG Brandsoft
på 9928 3565, og få en
gratis demonstration.**

KALENDEREN

24. august 2018

Debat om kirkegårde

Kl. 13-17 afholder Foreningen for Kirkegårdskultur et seminar i kapelsalen på Nykøbing Mors kirkegård. Her kan du overvære debat, som ønsker at flytte fokus fra det økonomiske og praktiske til kirkegården som begravelsesplads og kulturperle. Se resten af programmet, som også indbefatter en kirkegårdsvandring ved cand. mag. Klaus Bertelsen, på www.kirkegaardskultur.dk. Arrangementet er en del af 'Kulturmødet Mors'. Det er gratis og uden tilmelding.

27. august 2018

Kirkegårdsmessen

Kirkegårdsmessen afholdes ved Lødderup Kirke, Harrehøjvej 56, 7900 Nykøbing Mors. Der vil være udstillinger fra leverandører, der alle har relevans til kirkerne og kirkegårdene i Danmark. Gratis

3. - 5. september 2018

Årsmøde for FDK og DKL

Årsmødet 2017 afholdes på Hotel Søpark i Maribo. Tilmelding på www.danskekirkegaarde.dk

8. september 2018

Åbning af gravmindeudstilling på Herlufsholm Kirkegård

Fire meget forskellige kunstnere har fået til opgave nytænke et gravminde til henholdsvis Mindelund for Herlovianere, Familiegravsted og Urnegravsted i græs. Der vil være udstillede kunstværker forskellige steder på kirkegården. Udstillingen åbnes kl. 11.00 ved Kapellet på Herlufsholm Kirkegård Herlufsholm Allé 169, 4700 Næstved. Udstillingen kan ses frem til september 2019. Se mere her om i bladet.

2. - 4. oktober 2018

Lederkursus – Modul 2 - på Best Western Hotel i Svendborg

FDK afholder kurset 'Lederen og medarbejderne' (modul 2). Se mere på FDK's hjemmeside www.danskekirkegaarde.dk. Tilmelding på mail: kursus@danskekirkegaarde.dk

30. oktober – 2. november 2018

DKL afholder krematoriekursus

DKL afholder krematoriekursus på Danhostel i Svendborg. Kurset henvender sig både til nye i branchen og dem, der har været ansat i et krematorium i mange år. Der er fokus på de tekniske, etiske og menneskelige udfordringer, gennem praktisk og teoretisk undervisning. Se mere på www.dkl.dk. Tilmelding til admin@dkl.dk

3. november 2018

Dødens mysterium

Kirkegården som sted for minder og ritualer: Foreningen for Kirkegårdskultur, Silkeborg Kirkegårde, Kunstcentret Silkeborg Bad samt KK44 festival afholder et arrangement i samarbejde med den hollandske kunstner Ida van der Lee, som har lavet mange installationer, hvor hun udforsker dødens mysterium. Medlemmer af Foreningen for Kirkegårdskultur bliver inviteret. Arrangementet åbent for alle. Tjek www.kirkegaardskultur.dk i september for program og nærmere oplysninger

8. - 9. november 2018

Seminar for krematoriebranchen

NFKK afholder seminar på Hotel Scandic Klara i Stockholm. Emnerne er bl.a. anvendelse af overskudsvarme, energiforsyning og arbejdsmiljø i krematoriet. Se mere herom i bladet. Tilmelding senest d. den 7. oktober 2018 på mail: malou.ravelin@skkf.se

26. - 28. november 2018

Kursus i Stresshåndtering og positiv psykologi

FDK afholder kurset "Stresshåndtering og positiv psykologi" på Best Western Hotel i Svendborg. Underviser er konsulent og coach Anni Kirk. Kurset henvender sig bredt til alle. Se mere på FDK's hjemmeside www.danskekirkegaarde.dk. Tilmelding senest den 24. september på mail: kursus@danskekirkegaarde.dk

5. - 7. marts 2019

Lederkursus – Modul 3 - på Best Western Hotel i Svendborg

FDK afholder kurset 'Lederen som forhandler og konfliktløser' (modul 3). Se mere på FDK's hjemmeside www.danskekirkegaarde.dk. Tilmelding på mail: kursus@danskekirkegaarde.dk

7. marts 2019

Kirkegårdskonferencen på Hotel Nyborg Strand

Kirkegårdskonferencen afholdes på Hotel Nyborg Strand.

7. - 9. oktober 2019

Lederkursus – Modul 4 - på Best Western Hotel i Svendborg

FDK afholder kurset 'Personalejura, forvaltning og økonomistyring' (modul 4). Se mere på FDK's hjemmeside www.danskekirkegaarde.dk. Tilmelding på mail: kursus@danskekirkegaarde.dk

8. - 10. september 2021

Nordisk Kongres

I 2021 afholdes den Nordiske Kongres i Finlands tredje største by Tampere (Tammerfors).

CRONI MINILÆSSER

DANSK DESIGNET KVALITETSMASKINE

MED UNIK SERVICE, & LAVE DRIFTSOMKOSTNINGER

Den Dansk designet Croni minilæsser er multifunktionel og fleksibel. Skift hurtigt og nemt redskab på maskinen, og opnå flere funktioner.

Med sit lave tyngdepunkt, store frihøjde, antispin, og brede på kun 78 cm, egner Croni minilæsser sig særdeles godt til kirkegårdens smalle gange.

MODEL	L 80	LH 80	LH 110
Længde	226 cm.	226 cm.	239 cm.
Bredde	78 cm.	78 cm.	78 cm.
Højde	197 cm.	197 cm.	197 cm.
Egenvægt	940 kg.	940 kg.	1160 kg.
Løftehøjde	235 cm.	275 cm.	275 cm.
Løftekapacitet	800 kg.	800 kg.	1100 kg.
Tiplast	580 kg.	580 kg.	720 kg.
Hydrauliktryk	210 bar	210 bar	210 bar
Hydraulikflow	45 liter/min	45 liter / min	45 liter /min
Motor Kobota	26 HK	26 HK	26 HK
Hjulstørrelse	5.75-12	5.75-12	23-8.5-12

RING FOR YDERLIGERE OPLYSNINGER

Dan Sand

DSN A/S · N.A. JENSENSVEJ 1, TORNBY · 9850 HIRTSHALS · TLF. 96 56 41 00

E-MAIL: INFO@DANSAND.COM · WWW.DANSAND.COM

Alle priser er eks. moms og fragt. Forbehold for trykfejl & prisstigninger.

Foreningen af Danske Kirkegårdsledere

Formand:

Jens Zorn Thorsen, Vejle Kirker og Kirkegårde
E-mail: jzt@vejle-kirkegaarde.dk
Tlf: 29 41 86 91

Sekretariat:

Foreningen af Danske Kirkegårdsledere
Springbakken 1, 9230 Svenstrup J.
E-mail: kontor@danskekirkegaarde.dk
Tlf: 60 53 59 00

Se mere på www.danskekirkegaarde.dk

Fremsendelse af annoncer og artikler

Annoncer (reproklart materiale) skal helst afleveres som PDF-filer, for at undgå fejl i forbindelse med annoncens opsætning i bladet.

Billeder, der skal ledsage artikler, skal helst ikke lægges ind tekstdokumentet, men sendes separat i den originale opløsning. Det giver en bedre billedkvalitet i det trykte blad.

Danske Krematoriers Landsforening

Sekretariat:

Viborgvej 10
7500 Holstebro
Tlf. 40 13 02 23
E-mail: admin@dkl.dk

Formand:

Tom Olsen, Fælleskrematoriet i Ringsted
Tlf. 26 86 02 01
E-mail: tomo@km.dk

Næstformand og teknisk udvalg:

Erik Bach, Aarhus Kirkegårde
Tlf.: 89 40 27 60 – 29 20 81 58
E-mail: eb@aarhus.dk

Kursusudvalg:

Erik Bach, Aarhus kirkegårde
Tlf. 89 40 27 60 – 29 20 81 58
E-mail eb@aarhus.dk

Tommy Christensen

Tlf. 20 41 61 86
E-mail: tchristensen@outlook.dk

Se mere på www.dkl.dk

Tidsskriftet 'KIRKEGÅRDEN'

Udkommer 6 gange årligt i samarbejde mellem FDK – Foreningen af Danske Kirkegårdsledere og DKL – Danske Krematoriers Landsforening

Oplag: 1.150 stk.

Abonnement

Pris: 336,- kr. pr. år (400,- kr. pr. år for abonnenter udenfor Danmark)
Bestilling eller ændring af abonnement sendes til kontor@danskekirkegaarde.dk

Kontakt:

Lene Halkjær Jensen, Humlebæk Kirkegård
Tlf. 2624 7228 – E-mail: lene.bladet@mail.dk

Udgivelser og deadlines i 2018 / 2019

Nr. 5, oktober 2018	15. september 2018
Nr. 6, december 2018	15. november 2018
Nr. 1, februar 2019	15. januar 2019
Nr. 2, april 2019	20. marts 2019
Nr. 3, juni 2019	20. maj 2019
Nr. 4, august 2019	20. juli 2019

Bladet forventes at udkomme ca. en måned efter deadline.

Annoncepriser

1 side	kr. 3.500,-
1/2 side	kr. 2.500,-
1/4 side, stående	kr. 1.500,-
1/4 side, liggende	kr. 1.500,-
1/8 side	kr. 1.000,-
Visitkort	kr. 900,-

Ved 3 indrykninger pr. år gives 5 % rabat
Ved 6 indrykninger pr. år gives 10 % rabat
Priserne er eks. moms.

FRA REDAKTIONEN

Der er vendt op og ned på mangt og meget i år...

En mild vinter blev afløst af et iskoldt forår, der dog sluttede varmt og tørt. Det med tørken er der endnu ikke helt rettet op på; idet mange egne af landet stadig er knastørre, med flere naturbrande til følge.

Naturen ligner ikke helt sig selv, og også på kirkegårdene ses følgerne efter en lang periode uden vand: Græsplænerne er brune, hækkene har stort set ingen tilvækst og selv større buske og træer er begyndt at vise tegn på tørkeskader. Flere steder har man måttet opgive at vande, og der vil sikkert blive et stort behov for udskiftning af hække og anden beplantning i den

kommende periode.

Denne sommers tørke er måske en forsmag på nogle af de klimaforandringer vi vil se i de kommende år, og kan kun give anledning til at man ser på, hvilke planter, der bedst har kunnet klare sig selv i denne usædvanlige sommer, og hvilke der hurtigt bukkede under, eller måtte have nødhjælp, for at klare sig gennem tørken.

Redaktionen takker for alle bidragene til dette temanummer, men vi håber selvfølgelig på, at skrivelysten ikke er brugt op endnu.

Fortsat god sommer – og forhåbentlig ses mange af os til Årsmødet i Maribo til september.

**Fornyelse med respekt
for tradition siden 1982**

 JESSING

- Se flere produkter på www.jessing.eu

